

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Конспект лекцій
з дисципліни « Банківські операції »
для здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем
«бакалавр» денної та заочної форм навчання
спеціальностей 072 «Фінанси, банківська справа та
страхування»
(Частина 3)

2019

Конспект лекцій з дисципліни « Банківські операції » для здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем «бакалавр» денної та заочної форм навчання спеціальностей 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» (Частина 3) / Укл.: О.Ф. Андросова – Запоріжжя: Запорізька політехніка, 2019. – 109 с.

Укладач: к.е.н. доцент, О.Ф. Андросова,

Рецензент: д.е.н., професор, Прушківський В.Г

Відповідальний за випуск: к. е. н., доц. Шарова С.В.

Затверджено
на засіданні кафедри
“Фінанси, банківська справа і
страхування”

Протокол № 1
від 27.08. 2019 р.

ЗМІСТ

ТЕМА 10. ОСОБЛИВОСТІ ОПЕРАЦІЙ З НАДАННЯ І ПОГАШЕННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ КРЕДИТУ

10.1. Розвиток кредитних послуг банків корпоративним клієнтам в сучасних умовах господарювання.....	191
10.2. Порядок розробки і реалізації основних засад кредитної політики банку.....	206
10.3. Порядок формування резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків.....	208
10.4. Порядок формування резервів для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості банків.....	221

ТЕМА 11. ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ВЕКСЕЛЯМИ

11.1. Економічна природа, зміст, призначення і види векселів.....	223
11.2. Класифікація банківських операцій з векселями.....	227
11.3. Кредитні операції банків з векселями та механізм їх здійснення.....	228
11.4. Комісійні операції банків з векселями та їх проведення.....	236
11.5. Порядок здійснення розрахункових та довірчих банківських операцій з векселями.....	251

ТЕМА 12 ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

12.1. Характеристика цінних паперів і видів банківської діяльності на фондовому ринку.....	253
12.2. Емісійні операції банків з цінними паперами.....	262
12.3. Формування, класифікація і характеристика портфеля цінних паперів банків	270

12.4. Порядок формування резерву під операції банків з цінними паперами.....	274
12.5. Операції професійної діяльності банків з торгівлі цінними паперами.....	284

ТЕМА 13. ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ БАНКІВСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

13.1. Організаційна-правові основи здійснення валютних операцій.....	289
13.2. Суть та класифікація валютних операцій банків.....	291

ОСОБЛИВОСТІ ОПЕРАЦІЙ З НАДАННЯ І ПОГАШЕННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ КРЕДИТУ

10. 1. Розвиток кредитних послуг банків корпоративним клієнтам в сучасних умовах господарювання

Сучасними кредитними послугами банків для корпоративних клієнтів є: факторинг, овердрафт, фінансовий лізинг та ін.

Визначення факторингу згідно законодавчих і нормативних документів, наведено в табл. 10.1.

Факторинг - це вид торгівельно-комісійних операцій банку, пов'язаних з кредитуванням оборотного капіталу клієнта шляхом інкасування його дебіторської заборгованості. Операція обліку платіжних документів вважається факторингом, якщо вона задовільняє не менше двох із чотирьох ознак:

1) наявність кредитування - авансова оплата платіжних документів клієнта здійснюється з врахуванням торгівельних знижок;

Таблиця 10.1

Визначення факторингу згідно нормативно-законодавчої бази України

Визначення факторингу	Законодавчий акт
Придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів	Закон України «Про банки і банківську діяльність» Кв 2121-ІІІ від 07.12.2000р.
Операція з переуступки першим кредитором прав вимоги боргу третьої особи другому кредитору з попередньою або наступною компенсацією вартості такого боргу першому кредитору	Закон України «Про податок на додану вартість» М: 168/97-ВР від 03.04.1997р.
Фінансова послуга (операція з фінансовими активами, що здійснюється в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, - і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів	Закон України «Про фінансові послуги і державне регулювання ринку фінансових послуг» М 2664-ІІІ від 12.07.2001р.

2) ведення бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості постачальника за прийнятими згідно з договором факторингу платіжними документами;

3) інкасування дебіторської заборгованості клієнта;

4) страхування постачальника від кредитного ризику.

В основі факторингової операції лежить купівля банком платіжних документів постачальника на відвантажену продукцію чи надані послуги і передача банку права вимоги платежу з покупця продукції.

Для укладання договорів на проведення факторингових операцій банк повинен проаналізувати:

1) кредитоспроможність позичальника;

2) дані про якість продукції і питому вагу випадків відмови через поставку неякісної продукції;

3) дані про склад і кількість платників про платоспроможність боржників та про розміри дебіторської та кредиторської заборгованостей та ін.

Згідно ст. 1077 Цивільного кодексу України пропонується два класичні види факторингу.

За *першим* видом безпосередньо відбувається фінансування клієнта під відступлення права грошової вимоги.

За *другим* видом факторингу право грошової вимоги виступає своєрідним засобом забезпечення грошового зобов'язання клієнтом перед фактором (наприклад, за кредитним договором).

Класифікація факторингу може бути здійснена за такими ознаками:

1) за місцем проведення (резидентністю):

— внутрішній, коли постачальник, клієнт і фактор є резидентами;

— міжнародний, коли один із учасників операції нерезидент.

Міжнародний факторинг, у свою чергу, поділяють на класичний (опосередкований) і прямий (експортний або імпорتنний);

2) за участю боржника в угоді:

— відкритий, якщо боржника повідомлено про участь в угоді факторингової компанії, що здійснюється шляхом відповідного запису на рахунку-фактурі, який підтверджує, що правонаступником боргу, що виникає, є факторингова компанія, з якою укладено договір, і що платіж має здійснюватися на її користь;

— закритий (конфіденційний);

3) за періодичністю обслуговування:

- регулярний;
- одноразовий;

4) за способом розрахунків із постачальниками (залежно від зворотності вимоги):

— з правом регресу, тобто з правом зворотної вимоги до постачальника відшкодувати сплачену суму;

- без права регресу;

5) за способом кредитування постачальника:

- у формі попередньої оплати;
- з оплатою вимог на певну дату;

6) за способом обліку рахунків-фактур факторингових операцій:

— з відкритим обліком рахунків-фактур, коли платники переказують фактору всі платежі, призначені постачальнику;

— агентського типу, коли дисконтуються продажі окремим покупцям, а кредит забезпечується факторинговою компанією з відкриттям спеціальних рахунків для конкретних операцій;

7) за видом обслуговування операцій:

- простий;
- вексельний, коли розрахунок з постачальником проводиться векселем, а факторингова компанія здійснює облік цих векселів;

8) за ступенем фінансування:

— без фінансування, коли клієнт, після відвантаження продукції, пред'являє рахунки своєму покупцеві через фактора, завдання якого — одержати платіж на користь клієнта у строки згідно з договором (як правило — 30—120 днів);

— з фінансуванням, коли факторингова компанія купує у клієнта рахунки-фактури на умовах негайної оплати 80—90% вартості відвантаження, тобто дисконтує рахунки-фактури і таким чином авансує обіговий капітал свого клієнта;

9) за об'єктом вимоги:

- з платіжними вимогами за товари;
- з платіжними вимогами кредиторів до позичальників.

10) залежно від вимог постачальника до факторингової компанії:

— відкритий факторинг без права регресу (без права зворотної вимоги про стягнення суми наданого кредиту з постачальника в разі несплати рахунку покупцем);

— повне обслуговування з правом регресу (з правом зворотної вимоги про стягнення суми наданого кредиту з постачальника в разі несплати рахунку покупцем).

Зміст факторингу розкривається у його *функціях*:

фінансування - полягає у наданні грошових ресурсів постачальнику продукції після її відтранспортування чи в обумовлений договором факторингу день, за умови документального підтвердження поставки товару (подання рахунків-фактури, видаткових та податкових накладних);

адміністративне управління дебіторською заборгованістю - факторинг надає можливість клієнту позбавитись роботи, пов'язаної з моніторингом стану дебіторської заборгованості;

оцінка платоспроможності покупців постачальника;

страхування ризиків - укладаючи договір на факторингове обслуговування компанії отримують можливість виключити ризики торгового характеру, пов'язані з поставкою товарів з відтермінуванням платежу:

- ліквідності - ризику несвоечасної оплати поставок покупцями, що може викликати у постачальника проблеми з наявністю грошових ресурсів для розрахунку з його власними постачальниками;

- кредитного - ризику несплати покупцями за поставлені товари;

- валютного - ризику зміни курсу валюти протягом періоду фактичної оборотності поставки;

- процентного - ризику різкої зміни ринкової вартості грошових ресурсів.

Факторинг оформляється договором на факторингове обслуговування договори факторингу *недоцільно* укладати:

- за грошовими зобов'язаннями бюджетних організацій;

- за зобов'язаннями організацій і установ, які мають велику кількість дебіторів, заборгованість кожного з яких обчислюється незначними сумами;

- за зобов'язаннями збиткових і неплатоспроможних підприємств.

Комісійна плата, яка стягується банком за факторингове обслуговування, складається з двох елементів:

1) *плата за управління*:

- за ведення обліку дебіторської заборгованості;

- за юридичне та інформаційне обслуговування.

Це комісійна винагорода, яка розраховується як відсоток від суми рахунків фактур або наданих платіжних документів банку. В більшості країн вона коливається в межах 0,5-3%. За наявністю регресу комісійна винагорода

становить 0,2-0,5% . Плата за облік - дисконтування рахунків становить 0,1-1 % річного обороту постачальника.

2) *плата за кредитування* - це поточна банківська ставка короткострокового кредитування.

Овердрафт - це вид короткострокового кредитування, при якому можливе від'ємне сальдо на рахунку клієнта банку в межах заздалегідь встановленого ліміту кредитування. Дана послуга оформляється договором на овердрафтне обслуговування.

Загалом банки працюють з двома видами овердрафтів:

По-перше, овердрафт під купівлю іноземної валюти.

Розроблена схема дозволяє клієнту придбати іноземну валюту на УМВР під імпорتنний контракт, коли клієнту бракує власної гривні.

Обов'язковою умовою для клієнта є наявність на поточному рахунку 10% необхідних для придбання валюти гривневих коштів. Для укладення такої форми кредитування необхідно:

- 1) укласти кредитну угоду на овердрафтне обслуговування;
- 2) укласти додатковий договір до кредитної угоди проте, що термін кредитування не може перевищувати п'яти днів, і оплата з валютного рахунку клієнта відбуватиметься за відсутності кредиторської заборгованості клієнта пред банком.

Інакше кажучи, банк проплачує «кредитну гривню» і купує валюту на міжбанку, вараховує кошти на валютний рахунок позичальника, де вони перебувають в режимі очікування не більше п'яти днів до повного погашення кредиту за рахунок поточних гривневих надходжень.

По-друге, товарний овердрафт.

Основні вимоги до позичальників, дотримання яких є обов'язковим при вирішенні питання про надання кредиту у формі овердрафту:

- стійкий фінансовий стан, прибуткова діяльність протягом минулого та поточного років;
- стабільність грошових надходжень (не менше 2-3 разів на тиждень) на поточний рахунок протягом останніх 12 місяців;
- своєчасність розрахунків з бюджетом (відсутність фактів затримки розрахунків протягом останніх 12 місяців);
- своєчасність розрахунків з кредиторами;
- відсутність простроченої заборгованості за короткостроковими кредитами банків на дату оформлення договору про овердрафт.

Для визначення ліміту овердрафту кредитний експерт здійснює аналіз:

- грошових надходжень на поточний рахунок клієнта за останніх 12 місяців та передбачуваних надходжень на перспективу. При цьому визначаються характер цих надходжень, обсяги та їх стабільність;
- обсягів товарних запасів;
- стану дебіторської та кредиторської заборгованості. При цьому визначає, чи постійний характер вона має і як змінювалася з часом.

Ліміт кредитування не повинен перевищувати 15-30 відсотків середньомісячних надходжень коштів (не враховуючи кредиту) на поточний рахунок позичальника за останніх 12 місяців.

У подальшому коригування ліміту овердрафту здійснює служба супроводження та контролю кредитних операцій за станом на 1 число кожного місяця виходячи з розрахунку надходжень грошових коштів на поточний рахунок позичальника (за мінусом кредитів банку) за попередній місяць.

Контроль за правильністю встановлення ліміту овердрафту здійснює керівник служби супроводження та контролю кредитних операцій.

Плата за користування кредитом визначається диференційовано залежно від терміну користування кредитом і передбачається договором про овердрафт.

Терміном користування кредитом є період, протягом якого обліковувалася безперервно заборгованість за овердрафтом. Сплата відсотків здійснюється на підставі платіжного доручення позичальника.

Контроль за правильністю нарахування відсотків за користування кредитом здійснює керівник служби супроводження та контролю кредитних операцій.

Овердрафт оформляється договором, який укладається між банком та клієнтом, із зазначенням ліміту овердрафту, умов його використання та сплати відсотків.

Договір про надання кредиту у формі овердрафту укладається на обумовлений строк (місяць, квартал і т.д.). Для окремих кредитоспроможних позичальників овердрафт може набувати безперервного характеру за умови забезпечення більш жорсткого контролю з боку установи банку за їх фінансовим станом.

Позичальники кредиту у формі овердрафт мають відповідати таким вимогам:

- наявність основного поточного рахунку в банку не менше 3-6 місяців;
- фінансовий стан позичальника за критеріями оцінки фінансового стану, рівня обслуговування позичальником кредитної заборгованості і відсотків за нею може бути віднесеним до класів «А», «Б», «В» згідно з «Положенням про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків» від 6 липня 2000 року;
- відсутність заборгованості перед бюджетом і позабюджетними фондами;
- стабільність надходження виручки від реалізації продукції на рахунки в банківську установу;
- стійка ринкова позиція позичальника, перспективи розвитку, незначна залежність від структурних змін в галузі та економіці;
- відмінна репутація позичальника, його бездоганна «кредитна історія».

Відсотки та комісії за користування овердрафтом встановлюються на договірних засадах та індивідуально для кожного позичальника. Процент за користування овердрафтом залежить від кількості днів та суми овердрафту.

На величину *відсоткової ставки* впливають такі фактори: попит і пропозиція на ринку кредитів; ціна залучених банком ресурсів; рівень базових ставок; ризик банку в разі надання кредиту; співвідношення чистих надходжень на всі рахунки позичальника до суми боргу за кредитом; загальний рівень прибутковості всіх зв'язків з клієнтом та інші.

З метою стандартизації методики розрахунку плати за користування овердрафтом, а також з метою стимулювання високоліквідних активних «операцій доцільно використовувати диференційований тариф (тарифний коридор) залежно від періоду часткового або повного погашення позичальником суми основного боргу та процентів за кредитом. Для цього вводяться такі терміни погашення і тарифи за користування овердрафтом:

- термін 1-3 дні - встановлюється мінімальна ставка;
- термін 4-7 днів - встановлюється середня ставка;
- термін 8-15 днів - встановлюється порогова ставка;
- термін 16 і більше днів - встановлюється підвищена ставка.

В основі методики розрахунку ставок лежить собівартість залучення банком ресурсів (Ср), накладні витрати (Вн), рівень прибутку (Пр).

Мінімальна ставка розраховується за формулою:

$$C_{\min} = C_p + V_n + P_{\min}, \quad (10.1)$$

де Прмін - мінімальний прибуток.

Порогова ставка - це ставка, яка формується з метою стимулювання погашення позичальником суми основного боргу і процентів за даний період і розраховується за формулою:

$$\text{Спр} = \text{Ср} + \text{Вн} + \text{Прмакс}, \quad (10.2)$$

де Прмакс - рівень максимального прибутку.

Середня ставка залежить від порогової і мінімальної ставок і розраховується за формулою:

$$\text{Ссер} = (\text{Смін} + \text{Спор}) / 2 \quad (10.3)$$

Підвищена ставка визначається величиною порогової ставки і розраховується за формулою:

$$\text{Спідв.} = \text{Спор.} * K, \quad (10.4)$$

де K - коефіцієнт стимулювання ліквідності активу, який залежить від терміну кредитування і виду кредитного продукту: для овердрафту K=2.

Плата за користування кредитом у формі овердрафт є найвищою у банківській практиці, оскільки цей вид кредитування в умовах нестабільної економічної ситуації належить до найбільш ризикових банківських операцій.

У кредитуванні у формі овердрафту головним завданням банку є встановлення ліміту овердрафту. який, з одного боку, задовольняв би потребу клієнта в кредиті, а з іншого, мінімізував би кредитний ризик банку. Комерційні банки України можуть встановлювати один із таких видів ліміту:

- ліміт як максимально допустимий розмір планового дебетового сальдо на рахунку позичальника, що може виникнути протягом операційного дня внаслідок перевищення суми платіжних доручень позичальника над залишком на його рахунку;

- ліміт у розмірі не більше середньомісячного кредитового обороту позичальника;

- ліміт як максимально допустима сума заборгованості, яку може мати позичальник протягом дії договору про овердрафтне обслуговування.

Для визначення ліміту овердрафту доцільно використовувати бухгалтерську звітність підприємства і середньомісячний оборот за кредитом поточного рахунку клієнта в банку, обчислений за період не менше двох повних календарних місяців з врахуванням рівня кредитного ризику за овердрафтним обслуговуванням.

Розрахунок ліміту овердрафту здійснюється за формулою:

$$Л = К_t \times К_p \times К_c, \quad (10.5)$$

де Л - ліміт кредиту у формі овердрафт;

К_t - можливе надходження на розрахунковий рахунок клієнта протягом одного тижня в наступному місяці;

К_p - коефіцієнт ризику який відображає зменшення (збільшення) надходжень на рахунок клієнта;

К_c - коефіцієнт ризику, який оцінює загальний фінансовий стан позичальника.

У свою чергу, К_t визначається за формулою:

$$К_t = [(K_1 + K_2) / 2] \times 0,25, \quad (10.6)$$

де К₁ - сумарний кредитовий оборот по розрахунковому рахунку клієнта за останній місяць;

К₂ - сумарний кредитовий оборот по розрахунковому рахунку клієнта за передостанній місяць.

Відповідно $(K_1 + K_2) : 2$ - середній арифметичний сумарний кредитовий оборот по розрахунковому рахунку клієнта за останні два місяці, який береться за можливе» надходження коштів в наступному місяці, а для розрахунку К_t береться значення в розмірі 25% від можливого» надходження в наступному місяці.

Оцінити ризик зменшення (збільшення) надходжень на рахунок позичальника за допомогою коефіцієнта К_p можна шляхом порівняння значень величин К₁ і К₂ таким чином:

- в разі збільшення надходжень, коли $K_1 > K_2$, значення $K_p = 1$;
- в разі зменшення надходжень, коли $K_1 < K_2$, значення $K_p = K_1 / K_2$.

Коефіцієнт ризику зміни фінансового стану позичальника (Кс) визначається на основі критеріального підходу з врахуванням вагомих значень критеріїв, які наведені в табл. 10.2 і розраховується за формулою:

$$K_c = B_k / 100, \quad (10.7)$$

де B_k - вагові значення критеріїв.

Таблиця 10.2

Критерії оцінки фінансового стану

№	Критерії	Вага
1	Постачальник – «елітний» клієнт	50
2	Рядовий позичальник, який обслуговується в банку понад 6 місяців	40
3	Позичальник, який має валютні та інші рахунки	15
4	Позичальник, який не має заборгованості за платежами в бюджет та позабюджетні фонди	10
5	Позичальник, який має прострочення за платежами строком менше 30 днів	5
6	Позичальник, який має ліквідність банку > 1	10
7	Позичальник, у якого рівень концентрацій власного капіталу $> 0,5$	10

Поняття лізинг (від англ. «to leasus», що означає «брати в оренду», «наймати».

Лізинг — це вид підприємницької діяльності, яка спрямована на інвестування власних і залучених фінансових ресурсів, і полягає у наданні лізингодавцем у виключне користування лізингоодержувача майна, яке є власністю лізингодавця або набувається ним у власність у відповідного продавця майна зі сплатою періодичних лізингових платежів.

В практиці розмежовують фінансовий та оперативний лізинг (оренда). Загалом банки працюють з фінансовим лізингом. Основний критерій відмінності між фінансовим і оперативними лізингом — це перехід права власності на взятє у лізинг майно.

Лізинг (оренда) вважається фінансовим, якщо лізинговий (орендний) договір містить одну з таких умов:

- об'єкт лізингу передається на строк, протягом якого амортизується не менш як 75 відсотків його первісної вартості а орендар зобов'язаний придбати

об'єкт лізингу у власність протягом строку дії лізингового договору або в момент його закінчення за ціною, визначеною у такому лізинговому договорі;

- балансова (залишкова) вартість об'єкта лізингу на момент закінчення дії лізингового договору, передбаченого таким договором, становить не більш як 25 відсотків первісної вартості ціни такого об'єкта лізингу, що діє на початок строку дії лізингового договору;

- сума лізингових (орендних) платежів з початку строку оренди дорівнює первісній вартості об'єкта лізингу або перевищує її;

- майно, що передається у фінансовий лізинг, виготовлене за замовленням лізингоотримувача (орендаря) та після закінчення дії лізингового договору не може бути використаним іншими особами, крім лізингоотримувача (орендаря), виходячи з його технологічних та якісних характеристик.

В економічній літературі виділяють три основні *функції лізингу*: фінансову, виробничу і збутову. *Фінансова функція* полягає в тому, що грошові ресурси вкладаються в основні виробничі фонди для формування інноваційно-інвестиційних потреб економіки. *Виробнича функція* виражається в оперативному вирішенні лізингоодержувачем технічного оновлення виробництва шляхом оренди машин і обладнання, або їх поступового викупу і переходу у власність підприємницьких структур. *Збутова функція* лізингу полягає у збільшенні кола споживачів і розширенні ринків збуту, а також є інструментом активного маркетингу.

Згідно чинного законодавства можна виділити особливості лізингового процесу в Україні:

- термін фінансового лізингу повинен перевищувати один календарний рік;
- знята залежність строку дії договору лізингу від строків амортизації, що дає змогу використовувати прискорену амортизацію;
- суб'єктами лізингових договорів можуть бути юридичні та фізичні особи;
- надана можливість використання операцій сублізингу;
- право власності на предмет лізингу залишається за лізингодавцем до остаточних розрахунків за договором та ін.

Основними елементами лізингової операції є: предмет лізингу; суб'єкти лізингу; строки лізингу; лізингові платежі.

Закон України «Про фінансовий лізинг» визначає, що предметом лізингу може бути неспоживча річ, визначена індивідуальними ознаками та зарахована відповідно до законодавства до основних фондів. Не можуть бути предметами лізингу земельні ділянки та інші природні об'єкти, цілісні майнові

комплекси підприємств та їх відокремлені структурні підрозділи.

Суб'єктами лізингу є: лізингодавці, лізингоодержувачі, продавці лізингового майна.

- лізингодавець - суб'єкт підприємницької діяльності, в тому числі банківська або небанківська фінансова установа, яка передає в користування об'єкти лізингу за договором лізингу;

- лізингоодержувач - суб'єкт підприємницької діяльності, який отримує в користування об'єкти лізингу за договором лізингу;

- продавець лізингового майна - суб'єкт, який виготовляє майно (машини, устаткування тощо) та/або продає власне майно, що є об'єктом лізингу.

Суб'єкти лізингу поділяються на прямих та непрямих учасників.

До прямих учасників лізингової угоди належать: 1) лізингові фірми та компанії (лізингодавці); 2) виробничі (промислові та сільсько-господарські), торговельні та транспортні підприємства і населення (лізингоодержувачі); 3) постачальники об'єктів угоди – виробничі (промислові та торговельні) компанії.

Непрямими учасниками лізингової угоди є комерційні та інвестиційні банки, що кредитують лізингодавця та виступають гарантами угод, страхові компанії, брокерські та інші посередницькі фірми.

Класифікація видів лізингу представлена на рис. 10.1.

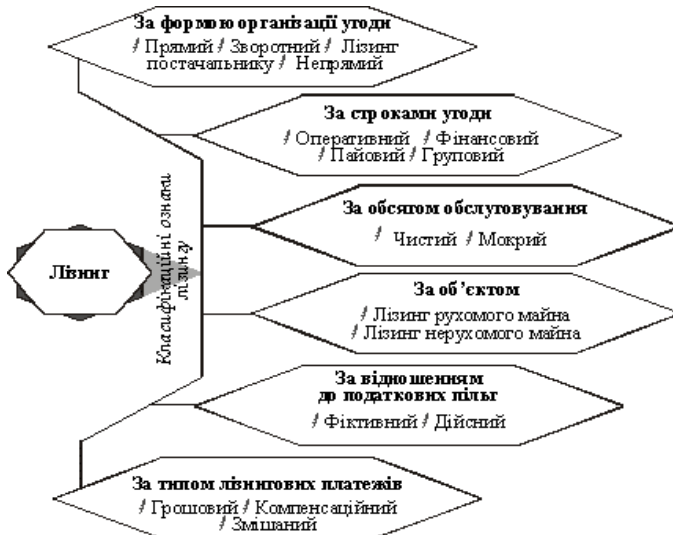

Рис. 10.1 Класифікація основних видів лізингу

Комерційні лізингові компанії, створені банками й спеціалізовані відділи комерційних банків становлять найпотужнішу групу лізингових компаній, які активно функціонують на ринку лізингу в Україні. Процес підготовки та реалізації лізингових положень банком включає такі етапи.

1. Підготовка та обґрунтування лізингової угоди:

- прийом заявки на лізингові послуги від клієнта;
- визначення орієнтовної вартості лізингу;
- аналіз документів, що характеризують фінансовий стан клієнта на час подання заявки;
- аналіз бізнес-плану, поданого клієнтом;
- визначення потенційних можливостей клієнта щодо виконання платіжних зобов'язань за лізингом;
- скликання замовлення-наради, що подається постачальникові лізингодавцем;
- прийняття рішення про надання лізингових послуг.

2. Юридичне оформлення лізингової угоди (якщо прийняте рішення про її надання):

- підготовка та укладання угоди про надання кредиту для фінансування лізингової угоди (за необхідності);
- підготовка та укладання угоди купівлі-продажу з фірмою-постачальником;
- підготовка та укладання лізингової угоди;
- підготовка та укладання угоди страхування майна - об'єкта лізингу;
- розробка плану реалізації лізингової угоди.

3. Моніторинг виконання лізингової угоди. На цьому етапі здійснюється експлуатація об'єкта лізингу. Лізингоодержувач забезпечує схоронність лізингового майна, виконує роботи з утримання його в робочому стані, здійснює виплати лізингових платежів. На цьому етапі лізингові операції відображаються в бухгалтерському обліку та звітності, а після закінчення строку лізингу оформляються відносини щодо подальшого використання устаткування.

Договір лізингу має бути укладено у письмовій формі, і в ньому мають зазначатися: найменування сторін; об'єкт лізингу; строк, на який укладається договір; інформація про доставку і прийом в експлуатацію об'єкта лізингу; обсяг та порядок сплати лізингових платежів; дані про використання й утримання обладнання; умови повернення об'єкта лізингу; умови страхування об'єкта лізингу; права і обов'язки сторін; межі відповідальності сторін; порядок вирішення спірних питань; форс-мажорні обставини; різне; додатки.

Методика розрахунку лізингових платежів.

Договір про фінансовий лізинг передбачає внесення періодичних лізингових платежів лізингоодержувачем. При цьому величина періоду за який вноситься лізинговий платіж встановлюється за договором лізингу і може бути нерівномірною.

Лізингові платежі включають:

- суму, яка відшкодовує при кожному платежі частину вартості об'єкта лізингу, що амортизуються за строк, за який вноситься лізинговий платіж;
- суму, що сплачується лізингодавцю як процент за залучений ним у кредит для придбання майна за договором лізингу;
- платіж як винагороду лізингодавцю за отримане у лізинг майно;
- інші витрати лізингодавця, передбачені договором лізингу.

Лізингові платежі як у балансі лізингоодержувача, так і у балансі лізингодавця повинні поділятися на процентні платежі за позиками та платежі за основною сумою непогашеної заборгованості.

Інструкція з бухгалтерського обліку основних засобів та нематеріальних активів установ Національного банку України, затверджена Постановою Правління НБУ від 11.12.2000 передбачає:

1. Основні засоби, передані у лізинг обліковуються за меншою із двох вартостей - теперішньою (із врахуванням процентної ставки, що прирошується), або ринковою.

2. Концепція теперішньої вартості пов'язана з вартістю (процентами) користування грошима протягом часу. Вартість користування грошима протягом часу ґрунтується на тому, що гривня, отримана сьогодні, дорожча за гривню, отриману будь-коли в майбутньому.

3. Теперішня вартість пов'язана з розрахунком складного дисконту для кожного лізингового платежу.

Теперішня вартість одного лізингового платежу на 1 грн. розраховується за формулою:

$$Pl_1 = 1 / (1 + i)^n, \quad (10.8)$$

де i - процентна ставка;

n - період часу.

Теперішня вартість серії рівних лізингових платежів на одну гривню, які здійснюються в кінці кожного періоду, розраховується за формулою:

$$Pl_2 = [1 - 1/(1 + i)^n] / i, \quad (10.9)$$

де i - процентна ставка;

n - період часу.

Теперішня вартість серії рівних лізингових платежів на одну гривню, які здійснюються на початку кожного періоду, розраховується за формулою:

$$Pl_3 = 1 + [1 - 1/(1 + i)^{n-1}] / i, \quad (10.10)$$

де i - процентна ставка;

n - період часу.

Теперішня вартість серії рівних лізингових платежів на одну гривню, які здійснюються в кінці кожного періоду, і вартість об'єкта, яку необхідно сплатити після закінчення строку лізингу, визначається:

$$Pl_4 = [1 - 1/(1 + i)^n] / i + [X / (1 + i)^n] \quad (10.11)$$

де i - процентна ставка;

n - період часу;

X - сума, що сплачується після закінчення строку лізингу, крім лізингового платежу (як правило, ціна придбання основних засобів).

Механізм видачі та погашення банківських кредитів.

Для отримання кредиту клієнти подають в банк такі документи:

- 1) заява на отримання кредиту, в якій обґрунтовується мета кредитування, сума, термін і пропозиції по заставі;
- 2) фінансово-економічна звітність за останній повний рік (4 форми);
- 3) техніко-економічне обґрунтування заходу, який кредитується;
- 4) термінові зобов'язання;
- 5) документи по заставі;
- 6) інші документи.

10.2. Порядок розробки і реалізації основних засад кредитної політики банку

Ефективне управління кредитною діяльністю комерційних банків значною мірою пов'язане із розробкою та реалізацією ними відповідної кредитної політики. Вона дозволяє забезпечувати найбільш ефективне використання кредитного потенціалу банку, формування оптимального для нього кредитного портрету, чітку організацію всього кредитного процесу.

Розглядаючи сутність банківської кредитної політики, слід насамперед визначити, що вона може розроблятися і провадитися як на макро-, так і на мікрорівні. На макрорівні банківську кредитну політику розробляє і здійснює НБУ, встановлюючи відповідні нормативи щодо проведення кредитних операцій комерційними банками; рівень облікової ставки, яка становить основу формування цін на кредитні послуги, тощо. На мікрорівні цю політику визначають конкретні комерційні банки щодо проведення кредитних операцій із своїми клієнтами - юридичними та фізичними особами.

Кредитна політика має бути спрямована на розробку і реалізацію стратегічних цілей в галузі кредитної діяльності комерційних банків, визначаючи найголовніші напрямки і механізми здійснення цієї діяльності. Однак кредитна політика має лише формувати параметри та умови цих тактичних дій, а не передбачати всі можливі їх варіанти. Предметом кредитної політики комерційного банку є встановлення вимог до формування обсягу та рівня використання його кредитного потенціалу. Під кредитною політикою комерційного банку слід розуміти розроблену ним систему стратегічних цілей його діяльності в галузі надання кредитів та відповідних механізмів ефективної реалізації цих цілей.

Розробка кредитної політики комерційних банків повинна базуватися на відповідних *принципах*.

- 1) Забезпечення зв'язку кредитної політики комерційного банку із загальною стратегією його економічного розвитку.
- 2) Врахування в процесі розробки кредитної політики стану економіки країни і її розвитку у передбачуваному періоді.
- 3) Врахування в процесі розробки кредитної політики прогнозованої кон'юнктури фінансового ринку.

4) Забезпечення дотримання правових норм державного регулювання кредитної діяльності комерційних банків в процесі розробки кредитної політики.

5) Врахування в процесі розробки кредитної політики внутрішнього ресурсного потенціалу комерційного банку і можливостей його розвитку.

Процес розробки кредитної політики повинен складатись з декількох послідовних етапів. Рекомендована послідовність розробки кредитної політики комерційною банком наведена на рис. 10.2.

Розроблена кредитна політика є головною формою перспективного формування кредитної діяльності банку. Основні її положення мають бути викладені в спеціальному документі, який має назву «Кредитний меморандум». Досвід складання цього документу у зарубіжних та деяких вітчизняних комерційних банках, узагальнений в процесі дослідження дозволяє рекомендувати таку типову структуру викладення положень кредитної політики банку у «кредитному меморандумі» (таблиця 10.3).

Таблиця 10.3

Типова структура кредитного меморандуму банку

№ розділів	Назва розділів
I	Пріоритетні стратегічні цілі кредитної діяльності банку в передбачуваному періоді
II	Регіони, в яких банк здійснює свою кредитну діяльність
III	Форми і види надаваного кредиту
IV	Стандарти якості окремих видів кредиту
V	Ліміти надаваних кредитів за їх сумою і термінами
VI	Форми забезпечення окремих видів кредитів
VII	Форма кредитної заявки клієнта та вимоги до її складання
VIII	Процедура перевірки інформації, що міститься у кредитній заявці клієнта
IX	Рівень повноважень окремих кредитних менеджерів щодо надання кредитів
X	Процедура інкасації дебіторської заборгованості окремих клієнтів по наданих кредитах

Рис. 10.2. Основні етапи розробки кредитної політики банку

10.3. Порядок формування резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків

Резерв для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків є спеціальним резервом, необхідність якого обумовлена кредитними ризиками, які характерні для банківської діяльності.

Кредитний ризик - ризик невиконання позичальником (контрагентом) банку зобов'язань за кредитними операціями (тобто ризик того що сплата

позичальником відсотків і основного боргу за кредитними операціями проводитиметься з відхиленням від умов кредитної угоди або взагалі не відбуватиметься).

Класифікація кредитних операцій - це оцінка рівня ризику за кожною кредитною операцією з урахуванням фінансового стану позичальника, стану обслуговування ним кредитної заборгованості та рівня забезпеченості кредитної операції.

Кредитний портфель банку - це загальна заборгованість за кредитами, які надані банком.

Портфель однорідних споживчих кредитів - це загальна сума заборгованості за однорідними споживчими кредитами, що надані банком на поточні потреби позичальникам-фізичним особам, у кредитних договорах з якими є письмова угода позичальника на надання банком відповідної інформації до бюро кредитних історій та інформація за цими договорами в ньому розміщена.

До заборгованості за кредитами, що становлять кредитний портфель банку, належать усі надані банком кредити.

Загальна заборгованість за кредитними операціями становить **валовий кредитний ризик** для банку.

Для розрахунку резервів за кредитними операціями банків визначається **чистий кредитний ризик** банку шляхом зменшення валового кредитного ризику, класифікованого за ступенем ризику, на вартість прийнятого забезпечення.

Банки зобов'язані створювати та формувати резерви для покриття втрат за кредитними операціями на повний розмір чистого кредитного ризику, зваженого за ступенем резервування.

Не здійснюється формування резерву: за бюджетними кредитами; за кредитними операціями між установами в системі одного банку; за операціями фінансового лізингу, якщо об'єктом цих операцій є нерухоме майно; за коштами, що розміщені банком на умовах субординованого боргу; за позабалансовими зобов'язаннями з кредитування (крім зобов'язань, наданих банкам), за якими банк не повинен надавати кошти за першою вимогою контрагента (тобто за якими банк не несе ризику); за коштами в іноземній валюті, що перерахована Національному банку.

З метою розрахунку обсягу резерву під кредитні ризики та визначення чистого кредитного ризику банк повинен проаналізувати кредитний портфель.

Аналіз кредитного портфеля та класифікація кредитних операцій (валового кредитного ризику) здійснюється за такими критеріями:

- оцінка фінансового стану позичальника;
- стан обслуговування позичальником (контрагентом банку) кредитної заборгованості за основним боргом і відсотків (комісій та інших платежів із обслуговування боргу) за ним у розрізі кожної окремої заборгованості та спроможність позичальника надалі обслуговувати цей борг;
- рівень забезпечення кредитної операції.

Класифікація заборгованості за кредитами, які включені до портфеля однорідних споживчих кредитів, здійснюється залежно від своєчасності погашення позичальником основного боргу та/або відсотків/комісій за кредитом.

Оцінку фінансового стану позичальника/контрагента банку з урахуванням поточного стану обслуговування позичальником/контрагентом кредитної заборгованості банк здійснює кожного разу під час укладання договору про здійснення кредитної операції, а надалі для:

- банків - не рідше ніж один раз на місяць;
- інших юридичних осіб - не рідше ніж один раз на три місяці;
- фізичних осіб - періодичність оцінки їх фінансового стану і визначається банками самостійно з урахуванням стану обслуговування боргу та строковості кредиту, але не рідше ніж один раз у рік (або за результатами фінансового року). Якщо обслуговування кредитної заборгованості відбувається із простроченням або пролонгацією, то оцінка фінансового стану позичальника - фізичної особи має відбуватися постійно (щомісяця або щокварталу) протягом періоду несвоєчасного погашення боргу - крім випадків, пов'язаних з поважними причинами (документально підтверджені факти відрядження, хвороба тощо).

Оцінка фінансового стану позичальника-банку здійснюється не рідше ніж один раз на місяць з використанням методів, що використовуються у вітчизняній та світовій банківській практиці, у тому числі з урахуванням:

- інформації позичальника-банку про дотримання економічних нормативів і нормативу обов'язкового резервування коштів;
- аналізу якості активів і пасивів;
- аналізу прибутків і збитків;
- інформації про виконання банком зобов'язань у минулому;
- інформації про надані та одержанні міжбанківські кредити;

- щорічного аудиторського висновку.

Класифікація позичальників - юридичних осіб (у тому числі банків) здійснюється за результатами оцінки їх фінансового стану:

Клас «А» - фінансова діяльність добра, що свідчить про можливість своєчасного виконання зобов'язань за кредитними операціями, зокрема погашення основної суми боргу та відсотків за ним відповідно до умов кредитної угоди; економічні показники в межах установлених значень (відповідно до методики оцінки фінансового стану позичальника, затверджені внутрішніми документами банку); вище керівництво позичальника має відмінну ділову репутацію; кредитна історія позичальника - бездоганна; крім того, позичальники-банки (резиденти) і банки-нерезиденти, що зареєстровані в країнах — членах СНД, дотримуються економічних нормативів. Одночасно можна зробити висновок, що фінансова діяльність і надалі проводитиметься на високому рівні. До цього класу можуть належати інші позичальники-банки (нерезиденти), що мають кредитний рейтинг не нижче ніж показник А, підтверджений у бюлетені однієї з провідних світових рейтингових компаній (Fitch IBCA, Standard & Poor's, Moody's тощо).

Клас «Б» - фінансова діяльність позичальника цієї категорії близька за характеристиками до класу «А», але ймовірність підтримування її на цьому рівні протягом тривалого часу є низькою. Позичальники/контрагенти банку, які належать до цього класу, потребують більшої уваги через потенційні недоліки, що ставлять під загрозу достатність надходжень коштів для обслуговування боргу та стабільність одержання позитивного фінансового результату їх діяльності; крім того, позичальники-банки (резиденти) і банки-нерезиденти, що зареєстровані в країнах — членах СНД, дотримуються економічних нормативів. Аналіз коефіцієнтів фінансового стану позичальника може свідчити про негативні тенденції в діяльності позичальника. Недоліки в діяльності позичальників, які належать до класу «В», мають бути лише потенційними.

Клас «В» - фінансова діяльність задовільна і потребує більш детального контролю, крім того, позичальники - банки (резиденти) і банки країн — членів СНД дотримуються економічних нормативів. Надходження коштів і платоспроможність позичальника свідчать про ймовірність несвоєчасного погашення кредитної заборгованості в повній сумі та в строки, передбачені договором, якщо недоліки не будуть усунені. Одночасно спостерігається можливість виправлення ситуації і покращення фінансового стану

позичальника. Забезпечення кредитної операції має бути ліквідним і не викликати сумнівів щодо оцінки його вартості, правильності оформлення угод про забезпечення тощо. До цього класу можуть належати позичальники-банки (нерезиденти), що мають кредитний рейтинг не нижче ніж показник В, підтверджений у бюлетені однієї з провідних світових рейтингових компаній (Fitch IBCA, Standard & Poor's, Moody's тощо).

Клас «Г» - фінансова діяльність незадовільна (економічні показники не відповідають установленим значенням) і спостерігається її нестабільність протягом року; є високий ризик значних збитків; ймовірність повного погашення кредитної заборгованості та відсотків/ комісій за нею є низькою; проблеми можуть стосуватися стану забезпечення за кредитом, потрібної документації щодо забезпечення, яка свідчить про наявність (схоронність) і його ліквідність тощо.

Якщо під час проведення наступної класифікації немає безсумнівних підтверджень поліпшити протягом одного місяця фінансовий стан позичальника банку або рівень забезпечення за кредитною операцією, то його потрібно класифікувати на клас нижче (клас «Д»). До цього класу належить позичальник/контрагент банку, проти якого порушено справу про банкрутство.

Клас «Д» - фінансова діяльність незадовільна і є збитковою; показники не відповідають установленим значенням, кредитна операція не забезпечена ліквідною заставою (або безумовної ймовірності виконання зобов'язань позичальником/контрагентом банку практично немає. До цього класу належить позичальник/контрагент банку, що визнаний банкрутом в установленому чинним законодавством порядку.

За результатами оцінки фінансового стану позичальник зараховується до відповідного класу.

Позичальник/контрагент банку, проти якого порушено справу про банкрутство, а також банки, в яких відкликано банківську ліцензію, не можуть бути віднесені до класу, вище ніж клас «Г».

У разі визначення кредитоспроможності позичальника фізичної особи мають ураховуватися як кількісні показники (економічна кредитоспроможність), так і якісні характеристики (особиста кредитоспроможність) позичальника, що підтверджуються достовірними документами, виданими третьою особою (довідка з місця роботи, довідка про доходи тощо).

До якісних характеристик позичальника зокрема належать :

- загальний матеріальний стан клієнта (наявність майна та копій відповідних підтвердних документів на його право власності, які засвідчуються в установленому порядку);
- соціальна стабільність клієнта (тобто наявність постійної роботи, ділова репутація, сімейний стан тощо);
- вік клієнта;
- кредитна історія (інтенсивність користування банківськими кредитами /гарантіями в минулому та своєчасність їх погашення й сплати відсотків/комісій за ними), у тому числі отримана від бюро кредитних історій.

До основних кількісних показників оцінки фінансового стану позичальника - фізичної особи, зокрема належать:

- сукупний чистий дохід (щомісячні очікувані сукупні доходи, зменшені на сукупні витрати та зобов'язання) та прогноз на майбутнє;
- накопичення на рахунках в банку (інформація надається за бажанням позичальника);
- коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність позичальника і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитною угодою (зокрема, співвідношення сукупних доходів і витрат/зобов'язань позичальника, сукупного чистого доходу за місяць і щомісячного внеску за кредитом та відсотками/комісіями за ним);
- забезпечення кредиту заставою рухомого й нерухомого майна, наявність його страхування, передавання права власності на об'єкт кредитування (житло, автотранспорт тощо) та його ліквідність.

Під час визначення кредитоспроможності й оцінки фінансового стану позичальників - фізичних осіб, які отримують кредит як підприємці, мають ураховуватися також відповідні показники, що встановлюються для юридичних осіб, у тому числі такі якісні та кількісні показники:

- менеджмент (рівень менеджменту, ділова репутація та зв'язки в діловому оточенні, готовність та спроможність клієнта нести особисту відповідальність за виконання кредитних зобов'язань тощо);
- фактори ринку (вид галузі, оцінка привабливості товарів/послуг, що виготовляються/надаються клієнтом; ринок таких товарів/послуг, рівень конкуренції у сфері діяльності клієнта, тривалість діяльності на конкретному ринку тощо);

- прогноз руху грошових потоків (співвідношення власного капіталу та розміру кредиту, співвідношення грошових оборотів за місяць та суми кредиту тощо).

Класифікація позичальників — фізичних осіб за результатами визначення їх кредитоспроможності (фінансового стану) здійснюється з урахуванням рівня забезпечення за кредитними операціями:

Клас «А» — сукупний чистий дохід позичальника значно перевищує внески на погашення кредиту і відсотків/комісій за ним, високою є ймовірність збереження такого співвідношення протягом дії кредитної угоди; обсяг, якість і ліквідність забезпечення за кредитами, що видаються на строк більше одного року, достатні або позичальник має високу особисту кредитоспроможність (що підтверджується документально) і заслуговує на безперечну довіру; немає жодних свідчень про можливість затримки з поверненням кредиту і відсотків/комісій за ним відповідно до умов кредитної угоди.

Клас «Б» — основні характеристики аналогічні або близькі до класу «А», однак імовірність їх підтримування на такому самому рівні є низькою або наявна тенденція (або інформація) щодо можливості їх зниження. Обсяг, якість і ліквідність забезпечення за кредитами, що видаються на строк більше одного року, достатні для погашення в повному обсязі кредиту і відсотків/комісій за ним.

Клас «В» — сукупні обсяги доходів і витрат позичальника свідчать про досягнення граничної межі в забезпеченні погашення боргу, зміну місця роботи (з погіршенням умов), зростання обсягу зобов'язань позичальника, що свідчить про підвищення ймовірності несвоєчасного та/або в неповній сумі погашення кредиту і відсотків/комісій за ним. Обсяг, якість і ліквідність забезпечення за кредитами, що видаються на строк більше одного року, достатні для погашення в повному обсязі кредиту і відсотків/комісій за ним.

Клас «Г» — фінансовий стан позичальника нестабільний. Наявна тенденція і періодично виникають проблеми із своєчасною сплатою боргу за кредитами та відсотками/комісіями за ним через нестабільність доходів позичальника або зростання витрат та/або зобов'язань.

Сукупний чистий дохід позичальника в окремі періоди не забезпечує сплату боргу за кредитом та відсотків/комісій за ним. Є проблеми щодо забезпечення за кредитом (низький рівень його ліквідності або його обсяг недостатній тощо).

Клас «Д» — фінансовий стан позичальника незадовільний. Доходи не забезпечують сплату боргу за кредитом та відсотків/комісій за ним. Кредит не забезпечений ліквідною заставою. Практично немає змоги сплатити борг за кредитом та відсотки/ комісії за ним, у тому числі за рахунок забезпечення кредиту.

Визначення групи кредитних операцій за станом обслуговування позичальником боргу за ними.

Оцінку стану обслуговування боргу банки зобов'язані здійснювати щомісяця:

За станом погашення позичальником/контрагентом - юридичною особою кредитної заборгованості за основним боргом (у тому числі за операціями рено) та відсотків/комісій за ним на підставі кредитної історії позичальників та їх взаємовідносин з банком обслуговування боргу є:

«добрим»:

- якщо заборгованість за кредитом і відсотки/комісії за ним сплачуються в установлені строки або з максимальною затримкою до семи календарних днів;
- або кредит пролонговано без пониження класу позичальника та відсотки/комісії за ним сплачуються в установлені строки або з максимальною затримкою до семи календарних днів;
- або кредит пролонговано з пониженням класу позичальника до 90 днів та відсотки/комісії за ним сплачуються в установлені строки або з максимальною затримкою до семи календарних днів;

«слабким»:

- якщо заборгованість за кредитом прострочена від 8 до 90 днів та відсотки/комісії за ним сплачуються з максимальною затримкою від 8 до 30 днів;
- або кредит пролонговано з пониженням класу позичальника на строк від 91 до 180 днів, але відсотки/комісії сплачуються в строк або з максимальною затримкою до 30 днів;

«незадовільним»:

- якщо заборгованість за кредитом прострочена понад 90 днів;
- або кредит пролонговано з пониженням класу позичальника понад 180 днів;

За станом погашення позичальником — фізичною особою кредитної заборгованості та відсотків/комісії за ним обслуговування боргу є:

«добрим»:

- якщо заборгованість за кредитом і відсотками/комісією за ним сплачуються в установлені строки або з максимальною затримкою до семи календарних днів (або з максимальною затримкою до 30 днів у разі документально підтверджених фактів відрядження, хвороби тощо);
- або кредит пролонговано без пониження класу позичальника та відсотки /комісії за ним сплачуються в установлені строки або з максимальною затримкою до семи календарних днів (або з максимальною затримкою до 30 днів у разі документально підтверджених фактів відрядження, хвороби тощо);
- або кредит пролонговано з пониженням класу позичальника на строк до 90 днів та відсотки/комісії за ним сплачуються в установлені строки або з максимальною затримкою до семи календарних днів (або з максимальною затримкою до 30 днів у разі документально підтверджених фактів відрядження, хвороби тощо);

«слабким»:

- якщо заборгованість за кредитом прострочена від 8 до 90 днів та відсотки/комісії за ним сплачуються із затримкою від 8 до 30 днів (або з максимальною затримкою від 31 дня до 120 днів у разі документально підтверджених фактів відрядження, хвороби тощо);
- або кредит пролонговано з пониженням класу позичальника на строк від 91 дня до 180 днів; але відсотки/комісії сплачуються в строк або з максимальною затримкою до семи календарних днів (або з максимальною затримкою до 30 днів у разі документально підтверджених фактів відрядження, хвороби тощо);

«незадовільним»:

- якщо заборгованість за кредитом прострочена понад 90 днів (або з максимальною затримкою до 120 днів у разі документально підтверджених фактів відрядження, хвороби тощо);
- або кредит пролонговано з пониженням класу позичальника понад 180 днів.

Класифікація кредитного портфеля здійснюється за ступенем ризику та визначається категорія кредитної операції таким чином:

Кредитний портфель банків за ступенем ризику

Фінансовий стан позичальника(клас)	Обслуговування боргу позичальником (група)		
	добре	слабке	незадовільне
«А»	стандартна	під контролем	субстандартна
«Б»	під контролем	субстандартна	субстандартна
«В»	субстандартна	субстандартна	сумнівна
«Г»	сумнівна	сумнівна	безнадійна
«Д»	сумнівна	безнадійна	безнадійна

Категорія заборгованості за кредитами, які включені до портфеля однорідних споживчих кредитів, визначається банком щомісяця залежно від кількості днів прострочення основного боргу та/або відсотків/комісій за ним.

Таблиця 10.6

Класифікація портфеля однорідних споживчих кредитів

Кількість календарних днів прострочення	Категорія заборгованості	Коефіцієнт резервування
0-30	стандартна	2%
31-60	під контролем	10%
61-90	субстандартна	40%
91 і більше	сумнівна	80%
0-30	безнадійна	100%

**Критерії прийняття забезпечення
за кредитними операціями при розрахунку резервів**

Під час визначення чистого кредитного ризику для розрахунку резерву сума валового кредитного ризику окремо за кожною кредитною операцією може зменшуватися на вартість прийнятного забезпечення, що зазначене в цьому пункті, або об'єкта фінансового лізингу (рухомого майна).

При розрахунку резерву за заборгованістю, що сформувалась за портфелем однорідних споживчих кредитів, забезпечення за цими кредитами до уваги не береться.

Безумовні гарантії, що беруться до розрахунку резерву під кредитні ризики:

- Кабінету Міністрів України;
- банків, які мають офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж «інвестиційний клас» (Інвестиційний клас — кредитний рейтинг, підтверджений у бюлетені однієї з провідних світових рейтингових компаній (Fitch IBCA. Standard & Poor's тощо).
- урядів країн категорії «А»;
- міжнародних багатосторонніх банків (Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку);
- забезпечені гарантії банків України.

Предмети застави (майно та майнові права позичальника чи третіх осіб - майнових поручителів), що беруться до розрахунку резерву під кредитні ризики:

- майнові права на грошові депозити, що розміщені в банку, який має офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж «Інвестиційний клас»;
- іменні ощадні сертифікати, що випущені банком-кредитором, або майнові права на грошові кошти позичальника чи майнового поручителя, що розміщені на депозиті в банку-кредиторі, за умови безперечного контролю та доступу банку-кредитора до цих коштів, обумовленого договором, у разі невиконання позичальником зобов'язань за кредитом. Не приймаються до розрахунку резерву майнові права на грошові кошти банку, який одночасно є позичальником і кредитором та кошти якого розміщені в банку-кредиторі на подібних з отриманим у нього кредитом або залученим депозитом умовах (сума, строк та вид валюти);
- дорогоцінні метали, які належать позичальнику і знаходяться на зберіганні в банку-кредиторі, та за умови безперечного права звернення банком-кредитором стягнення, обумовленого договором, на ці метали в разі невиконання позичальником зобов'язань за кредитом;
- державні цінні папери;

- недержавні цінні папери - облігації та акції підприємств, що мають активний ринок, ощадні сертифікати на пред'явника, що випущені банком-кредитором, ощадні сертифікати інших банків, інвестиційні сертифікати;
- зареєстроване нерухоме майно (яке перебуває на території України);
- рухоме майно (майно в матеріальній формі, яке не є нерухомістю);
- іпотечні облігації та іпотечні сертифікати;
- інші майнові права.

Сума забезпечення береться до розрахунку резервів під кредитні ризики з урахуванням коефіцієнтів залежно від категорії кредитної операції.

Безумовні гарантії беруться до розрахунку резервів під кредитні ризики за такими коефіцієнтами:

Таблиця 10.7

Врахування вартості застави для розрахунку чистого кредитного ризику

Класифіковані кредитні операції	Відсоток вартості забезпечення гарантії, що береться до розрахунку чистого кредитного ризику за окремою кредитною операцією			
	Кабінету Міністрів України	урядів країн категорії «А»	міжнародних багатосторонніх банків	Банків з рейтингом не нижче, ніж «Інвестиційний клас»
Стандартна	100	100	100	100
Під контролем	100	100	100	100
Субстандартна	50	100	100	100
Сумнівна	20	20	20	20
Безнадійна	0	0	0	0

За операціями фінансового лізингу, об'єктами якого є рухоме майно, до розрахунку резерву береться вартість об'єкта фінансового лізингу залежно від строку його перебування в лізингодержувача (здати передавання йому об'єкта) за такими коефіцієнтами:

Вартість об'єкта фінансового лізингу для розрахунку кредитного ризику

Класифіковані кредитні операції	Відсоток вартості об'єкта фінансового лізингу, що береться до розрахунку чистого кредитного ризику за окремою кредитною операцією, залежно від строку його перебування в лізингоодсржувача		
	до 1 року	від 1 до 2 років	від 2 років і більше
Стандартна	80	65	0
Під контролем	80	65	50
Субстандартна	60	50	35
Сумнівна	20	10	5
Безнадійна	0	0	0

Порядок розрахунку резерву під кредитні ризики

На підставі класифікації валового кредитного ризику та враховуючи прийнятне забезпечення, банк визначає чистий кредитний ризик за заборгованістю за кожною кредитною операцією (крім заборгованості за кредитними операціями, що включена до портфеля однорідних споживчих кредитів) і зважає його на встановлений коефіцієнт резервування.

За заборгованістю, що включена до портфеля однорідних споживчих кредитів, сума загального кредитного ризику зважується на встановлений коефіцієнт резервування залежно від категорії, до якої віднесена ця заборгованість.

**Порядок розрахунку резервів за кредитними ризиками у портфелі
однорідних споживчих кредитів**

Категорія кредитної операції	Коефіцієнт резервування (за ступенем ризику) закредитними операціями			
	у гривні	в іноземній валюті		за однорідним и споживчими кредитами
		з позичальниками, у яких є джерела надходження валютної виручки	з позичальниками, у яких немає джерела надходження валютної виручки	
Стандартна	1%	2%	2%	2%
Під контролем	5%	7%	10%	10%
Субстандартна	20%	25%	40%	40%
Сумнівна	50%	60%	80%	80%
Безнадійна	100%	100%	100%	100%

10.4. Порядок формування резервів для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості банків

Положення про порядок формування і використання резервів для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості банків регулює порядок визначення банками України розрахункової суми резервів під можливі втрати від сумнівної щодо повернення дебіторської заборгованості, а також порядок їх використання.

Резерви використовуються для покриття можливих втрат від дебіторської заборгованості, якщо вона визнана безнадійною.

Комерційні банки зобов'язані щомісячно визначати рівень ризику від дебіторської заборгованості та коригувати розмір резервів відповідно до загальної суми дебіторської заборгованості, що класифікується за групами ризику.

Класифікація дебіторської заборгованості за групами ризику здійснюється залежно від строків її погашення згідно з укладеними

договорами, а за відсутності договірних умов - залежно від строків знаходження її на балансі банку.

Порядок визначення розміру резервів такий:

1. Роботу щодо визначення розміру резервів комерційні банки повинні розпочати з інвентаризації дебіторської заборгованості (дебіторська заборгованість за операціями з готівкою; інша дебіторська заборгованість за операціями з клієнтами банку, інша дебіторська заборгованість за операціями з клієнтами банку, дебіторська заборгованість за операціями купівлі-продажу іноземної валюти та банківських дорогоцінних металів за рахунок банку).

2. Виходячи з результатів інвентаризації дебіторська заборгованість розподіляється за групами ризику:

Таблиця 10.10

Визначення рівня резервування під дебіторську заборгованість банків України

Група ризику згідно з класифікацією	Дебіторська заборгованість, що виникла із договірних умов		Дебіторська заборгованість, що виникла не на підставі договорів	
	К-ть днів прострочення	Розмір резерву, %	К-ть днів з часу виникнення	Розмір резерву, %
I	0-30	0	0-90	0
II	31-60	20	91-180	20
III	61-90	50	181-360	50
IV(безнадійна)	91 і більше	100	361 і більше	100

3. Розмір резервів диференціюється залежно від класифікації дебіторської заборгованості за групами ризику окремо для заборгованості, що виникла виходячи із договорів з урахуванням кількості днів прострочення і для заборгованості, що виникла не на підставі договорів, а залежно від часу знаходження її на балансі.

ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ВЕКСЕЛЯМИ

- 11.1. Економічна природа, зміст, призначення і види векселів
- 11.2. Класифікація банківських операцій з вексями
- 11.3. Кредитні операції банків з вексями та механізм їх здійснення
- 11.4. Комісійні операції банків з вексями та їх проведення
- 11.5. Порядок здійснення розрахункових та довірчих банківських операцій з вексями

11.1. Економічна природа, зміст, призначення і види векселів

Вексельні правовідносини в Україні регулюються спеціальним вексельним законодавством, котре ґрунтується на Уніфікованому Законі про переказний та простий вексель. Особливості обігу векселів в Україні регламентує Закон України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001.

Вексель — цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векседавця сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векся (векселедержателю).

Згідно законодавства існують лише два види векселів: *простий і переказний*.

Простий (соло-вексель) - це вексель, що містить просте і нічим не обумовлене зобов'язання векседавця (боржника) сплатити певну суму векселедержателю (кредитору) або наказу.

Перехожий (тратта-вексель) — це вексель, що містить простий і нічим не обумовлений наказ (пропонування) векседавця (трасанта) третій особі (тресту-платнику) сплатити певну суму векселедержателю або його наказу.

Суб'єктами відносин при простому векселі є векседавець і векселедержатель, при переказному - трасант (векседавець), трасат (платник за векселем), ремітент (перший векселедержатель, особа на яку виданий вексель).

Р.І. Шевченко зазначає, що для визнання документа векселем від повинен містити ряд елементів, які називають *обов'язковими елементами векся*.

Згідно з Положенням про простий і переказний вексель переказний вексель повинен містити вісім, а простий вексель - сім обов'язкових реквізитів.

Переказний вексель містить наступні реквізити:

1. Вексельна мітка (назву «переказний вексель», включену до тексту документа і виражену на українській мові, як і текст документа).
2. Вексельний наказ (просту і нічим не обумовлену пропозицію сплатити визначену суму грошей).
3. Найменування особи, яка повинна платити (платника-трасата).
4. Зазначення строку платежу.
5. Зазначення місця, в якому повинен бути здійснений платіж.
6. Найменування особи, якій або наказу якої повинен бути здійснений платіж.
7. Зазначення дати і місця складання (видачі) векселя.
8. Найменування (підпис) особи, яка видає вексель (векселедавець-трасант).

Простий вексель повинен містити наступні обов'язкові реквізити:

1. Вексельна мітка (назву «простий вексель» включено до тексту документа і виражену на українській мові, як і текст документа).
2. Вексельний наказ (просту і нічим не обумовлену обіцянку сплатити визначену суму грошей).
3. Зазначення строку платежу.
4. Зазначення місця, в якому повинен бути здійснений платіж.
5. Найменування особи, якій або наказу якої повинен бути здійснений платіж.
6. Дату і місце складання (видачі) векселя.
7. Найменування (підпис) особи, яка видає вексель (векселедавець-платник по векселю).

Для заповнення з дотриманням вимог щодо обов'язкових реквізитів векселі складаються у документарній формі на бланках з відповідним ступенем захисту від підроблення, форма та порядок яких затверджується Державною комісією із цінних паперів та фондового ринку з погодженням з Національним банком України та урахуванням чинного вексельного законодавства, про що зазначено в Законі України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001. Крім того в ньому (стаття 5) говориться наступне: «Вексель, який видається на території України, складається державною мовою. Найменування трасанта або векселедавця, інших зобов'язаних за

векселем осіб заповнюється тією мовою, якою визначено офіційне найменування в їх установчих документах».

Документ, в якому відсутній будь-який з обов'язкових реквізитів не має сили векселя, за винятком наступних випадків:

1. Вексель, строк платежу в якому не вказаний, вважається таким, що підлягає оплаті за пред'явленням. Даний тип векселя має строк обігу не більше одного року від дати його виписування.
2. За відсутності особливого зазначення місця платежу, місцезнаходження платника вважається місцем платежу.
3. Вексель, в якому не вказано місце його складання (видачі), вважається підписаним у місцезнаходженні векселедавця.

Векселі, які оформлені з дотриманням усіх встановлених законодавством норм, мають силу особливого, вексельного права.

Сила вексельного права - характерна тільки для вексельного права сукупність економіко-правових особливостей, які відрізняють вексель як від інших видів боргових зобов'язань, так і від інших видів цінних паперів.

Економічний зміст векселя можна охарактеризувати так:

1. Вексель – це завжди грошове зобов'язання, платіж за яким на території України здійснюється в безготівковій формі.
2. Вексель - цінний папір, боргове свідоцтво з визначеним терміном платежу. Втілені у векселі права засвідчують право власності на цей цінний папір.
3. Вексель – цінний папір на пред'явника і не може бути іменним документом. Це означає, що право на вексель передається з допомогою передавального напису індосаменту.
4. Вексель – самостійне платіжне зобов'язання. Це означає, що заборгованість по векселю повністю відокремилась від безпосередніх боргових зобов'язань, що виникають із товарних поставок, які є причиною для виставлення векселя і прийому його до оплати. Обов'язкове виконання товарних поставок згідно векселя — сувор умова векселя. Це необхідно для того, щоб вексель за допомогою індосамента передавався від одного суб'єкта господарювання до іншого. Б.С. Івасів вказує: «можна зробити такий висновок, що вексель виникає на основі реальної товарної операції, і що вексель функціонує як засіб платежу, тобто товар продається не за гроші, а під вексель – боргове свідоцтво із визначеним строком платежу. Такі

векселі впродовж строку їх дії також знаходяться в господарському обороті як платіжний засіб і створюють основу власне для кредитних грошей.

5. Головною властивістю векселя є його абстрактність, тобто відсутність будь-яких пояснень з приводу виникнення грошового боргу, а також беззаперечність (обов'язковість) здійснити платіж у визначений термін. Виникнувши на основі конкретної господарської угоди (контракту) вексель від неї відокремлюється і надалі функціонує як самостійна угода.
6. Безумовний та беззастережний характер зобов'язань за векселем — вексель містить простий і нічим не обумовлений наказ або зобов'язання сплатити певну суму.
7. Однобічність векселя — відсутність зустрічних вимог до власника векселя.
8. Вексель має підвищену оборотність. Він передається від одного держателя до іншого за допомогою спеціальних передавальних написів-індосаментів, які є іменними, бланковими, оборотними, безоборотними, передавальними, передоручувальними.
9. Регресивність — наявність у векселедержателі права зворотної вимоги за векселем (права регресу).
10. Солідарна відповідальність - наявність крім головного боржника ще й кола солідарних боржників, які несуть відповідальність за платіж за векселем.

Комерційний вексель — документ, що засвідчує купівлю-продаж товарів в кредит за відстрочкою платежу, яка оформляється векселем.

Фінансовий вексель виникає внаслідок фінансової операції і засвідчує отримання грошової позики.

Векселі, походження яких не викликано реальним переміщенням ні товарів, ні грошей є фіктивними.

Закон України «Про обіг векселів в Україні» вніс окремі корективи у питання щодо векселів, основні з них такі:

- банки можуть видавати векселі тільки на загальних умовах для оформлення грошового боргу за поставлені товари, роботи, послуги. Зараз банки не мають можливості залучати грошові кошти за допомогою фінансових векселів;

- векселі можуть випускати як фізичні, так і юридичні особи. Як правило, банки не здійснюють операції з векселями фізичних осіб, оскільки механізм стягнення боргу невизначений;

- заборонено використання векселів як внесок до статутного фонду господарського товариства.

Банки виконують функції розрахункових палат з пред'явлення векселів до платежу по платниках, які мають рахунки в банку.

11.2. Класифікація банківських операцій з векселями

Вексельні операції — це будь-які дії суб'єктів господарювання, пов'язані зі складанням, рухом, погашенням векселів, тобто відносини з іншими підприємствами й організаціями стосовно вексельного обігу.

У сфері вексельного обігу банки України можуть здійснювати кредитні, торговельні, гарантійні, розрахункові, комісійні та довірчі операції. Крім цього, банки можуть виступати емітентами векселів.

Кредитні - це операції, що супроводжуються наданням або залученням грошових коштів проти векселів або під забезпечення векселями.

Вони поділяються на: врахування векселів, кредитування під заставу векселів, переврахування придбаних банком векселів, як правило, в НБУ, одержання кредитів під заставу векселів.

Торговельні - це операції з вкладення або залучення грошових коштів від векселі за ціною, що встановлюється у відсотках до номіналу векселя.

Це купівля векселів банком і продаж векселів банком.

Гарантійні - це операції, що супроводжуються взяттям банком на себе зобов'язань платежу за векселем з умовою відкладення, тобто оплатити вексель при настанні певних обставин і в обумовлений строк. До таких операцій банків з векселями належать: авалювання векселів, видача гарантій на забезпечення оплати векселів, отримання гарантій за векселями, за якими банк виступає емітентом, індосантом або платником.

Розрахункові - це операції на оформлення заборгованості за векселями і операції з розрахунків з використанням векселів.

Комісійні та довірчі операції - це операції, пов'язані з інкасуванням векселів, доміцiliaцією векселів, оплатою векселів, в яких банк виступає особливим платником-доміциліантом, зберіганням векселів, купівлею, продажем та обміном векселів за дорученням клієнтів.

Кредитні, торговельні та гарантійні вексельні операції поділяються на активні та пасивні (рис.11.1)

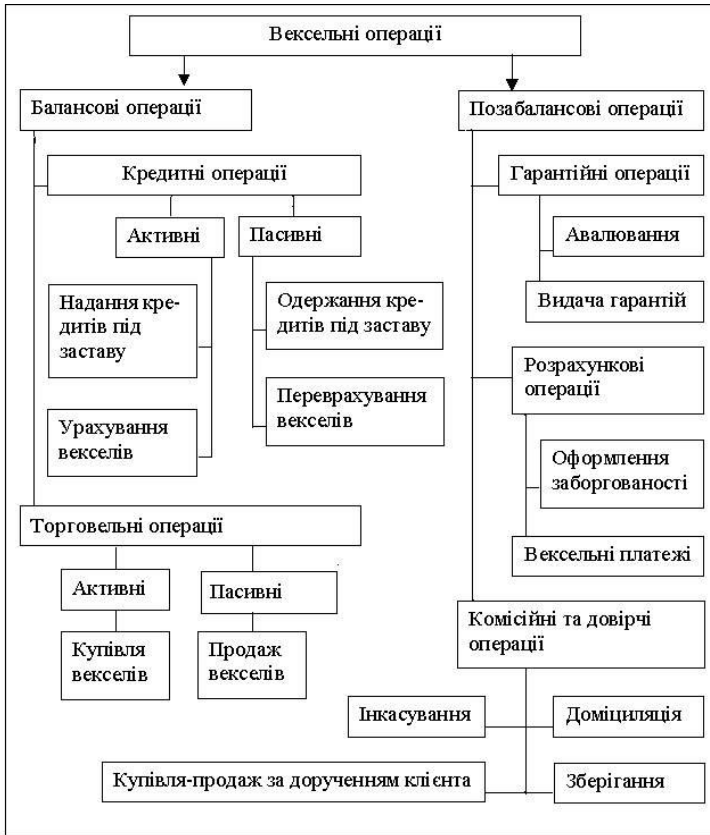

Рис. 11.1. Класифікація банківських операцій з векселями

Згідно законодавства під час проведення операцій з векселями банк бере на себе такі види ризиків: кредитний, ризик ліквідності, процентний, операційний.

11.3. Кредитні операції банків з векселями та механізм їх здійснення

До вексельних кредитів банків належать операції з урахування та переврахування векселів, а також надання позик під забезпечення векселями.

Врахування векселів є формою кредитування банком юридичної або фізичної особи шляхом придбання векселя до настання строку платежу за ним зі знижкою (дисконтом) за грошові кошти з метою одержання прибутку від погашення векселя в повній сумі. Врахування векселів є кредитною операцією. Враховуючи вексель банк надає векселедержателю-пред'явнику строковий кредит. Як правило, можуть бути враховані векселі на визначений строк платежу, в саме:

- визначено-строкові (на певну дату);
- авто-векселі (у визначений строк від дати складання);
- візовекселі (у визначений строк від пред'явлення). Крім того, на них має бути дата про пред'явлення.

Векселедержатель, який має бажання пред'явити векселі до врахування, подає в банк заяву за встановленим банком зразком. До такої заяви на вимогу банку можуть додаватися інші документи, що, зокрема, характеризують фінансове становище векселедержателя, його кредитоспроможність, а також угоди, на підставі яких придбувалися векселі, тощо.

Рішення про можливість прийняття векселів до врахування (відмову \ врахування) приймається уповноваженим органом банку або уповноваженою на це банком особою. Урахування векселів банк здійснює на підставі укладеного з векселедержателем договору про їх врахування.

Договір може укладатися на певний термін (генеральна угода про врахування векселів) та або врахування визначених векселів (окремий договір про врахування векселів).

Вексель приймається до врахування або в заставу тільки за таких умов:

- на векселі є підписи не менше ніж двох осіб;
- прості векселі — з підписом векседавця та з індосаментом векселедержателя;
- переказні векселі, видані на іншу особу на користь третьої особи, з підписами трасанту акцептанта та з індосаментом ремітента (на таких векселях не може бути менше трьох підписів);
- переказні векселі, видані на іншу особу на користь трасанта, з підписами трасанта, акцептанта та з індосаментом трасанта;
- переказні векселі, видані трасантом на самого себе і на користь третьої особи, з підписами трасанта (акцептанта) та індосаментом ремітента.

- переказні векселі, видані в кількох примірниках за наявності хоча б одного акцептованого примірника і хоча б одного належним чином індосованого примірника. В індосованому примірнику мають бути підписи трасанта та індосамент ремітента (у векселях, виданих трасантом на свою користь – індосамент трасанта);
- вексель належним чином індосований (на векселях, частково сплачених до строку, має бути відповідний надпис).

Векселі, що не оплачені в строк, з метою використання права регресу можуть бути опротестовані.

Проте банк і без протесту зберігає право:

- вимоги - за простими векселями, на яких усі індосаменти безоборотні;
- регресу - за такими векселями:
- за якими векселедавець, трасант або всі індосанти обумовили, що протест не вимагатиме-твоя шляхом застереження собіг без витрат., «без протесту» або іншого рівнозначного напису;
- за якими проти платника порушено справу про банкрутство або цього платника визнано банкрутом незалежно від того, чи акцентував він вексель, чи ні, а також у раі визнання банкрутом трасанта за векселем, що не підлягає акцепту.

Векселі подаються пред'явником до врахування з реєстром векселів, пред'явлених до врахування, форма якого встановлюється банком, щонайменше в двох примірниках. Векселі в реєстрах, як правило, розташовуються у порядку настання строків платежу, починаючи з найближчого. Місцеві та іногородні векселі можуть групуватися в окремі реєстри.

На самих векселях пред'явник зобов'язаний на вимогу банку виконати передаточний іменний або бланковий індосамент. Виняток допускається лише щодо тих векселів, які подані для безоборотного врахування.

Після прийняття банком позитивного рішення про врахування всіх або окремих векселів встановлюється сума дисконту та інших утримань з клієнта за кожним векселем, а з клієнтом укладається договір про врахування.

Невраховані векселі повертаються представнику пред'явника під розписку.

Сума, яка підлягає утриманню на користь банку як дисконт, зараховується на підставі дисконтної ставки банку і може погоджуватися з пред'явником.

Сума дисконту і відсотків (щодо векселів, в тексті яких передбачено нарахування відсотків на номінальну суму векселя) утримується наперед і вираховується відповідно із номінальної суми векселя і суми відсотків, нарахованих на номінальну суму векселя, виходячи з числа днів, що залишаються до строку платежу за кожним векселем, при цьому і день врахування, і день платежу беруться до розрахунку.

Крім дисконту за врахованими іногородніми векселями можуть утримуватися комісія, дамно і порто. Розрахунок суми, яка належить до сплати пред'явнику векселя, може здійснюватися за формулою:

$$D = N \times \left(1 + \frac{b^2 \times i}{100 \times n}\right) \times \left(1 - \frac{b^1 \times d}{100 \times n} - v - g\right) - p, \quad (11.1)$$

де D — сума, що виплачується пред'явнику за врахований вексель;

N — номінальна сума векселя;

i — процентна ставка, за якою нараховуються відсотки на номінальну суму векселя;

d — дисконтна ставка, за якою розраховується дисконт і відсотки, що утримуються на користь банку; процентна ставка, за якою нараховується комісія;

v — процентна ставка, за якою нараховується комісія;

g — процентна ставка, за якою нараховується дамно;

p — сума порто;

n — кількість днів року;

b^1 — Кількість днів від дня врахування до дня платежу за векселем;

або b^2 — кількість днів від дня, з якого нараховуються відсотки на номінальну суму векселя, до дня платежу за векселем.

Порядок врахування векселів з погашенням у банку наведено на рис. 11.2.

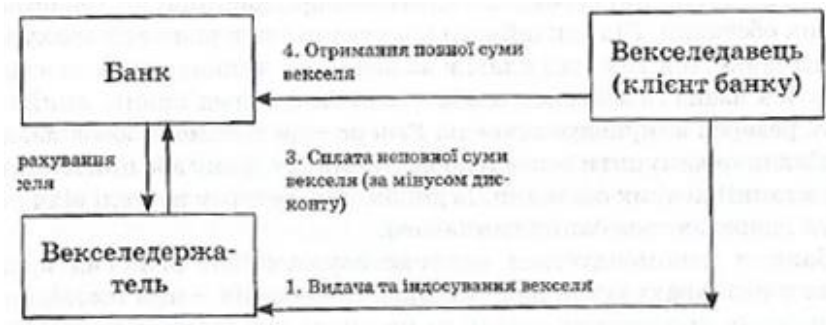

Рис. 11.2. Порядок врахування банком векселів

Кредит у формі врахованих векселів надається шляхом:

- перерахування коштів на поточний рахунок пред'явника у строк, встановлений в договорі про врахування;
- шляхом оплати кредитної заборгованості пред'явника за умови подання документів, що підтверджують наявність такої заборгованості. В цьому разі банк перераховує кошти на поточний рахунок відповідного кредитора.

До різновидів врахування належать безоборотне врахування і врахування з реверсом, які відрізняються від звичайного врахування порядком і обсягом відповідальності векселедержателя-пред'явника.

Безоборотне врахування - різновид врахування, за якого пред'явник векселя вибуває з числа зобов'язаних за векселем осіб, що здійснюється шляхом вчинення пред'явником в тексті індосаменту безоборотного застереження (проставлення безоборотного індосоменту) або шляхом передання банку векселя пред'явником без вчинення індосаменту, якщо останній індосамент бланковий, або на пред'явника.

Банкам рекомендується використовувати цей різновид врахування у разі врахування короткострокових векселів при безумовній впевненості в кредитоспроможності платника за векселем можливості переврахувати (продати) вексель. Втрачаючи підпис пред'явника, банк має компенсувати додатковий кредитний ризик, тому при безоборотному врахуванні, як правило, утримується підвищений дисконт. Також банк може вимагати від пред'явника позавексельного поручительства третьої особи щодо викупу векселя у випадку його несплати в строк.

Врахування з реверсом — різновид врахування, за якого пред'явник векселя дає банку позавексельне зобов'язання викупити враховані векселі до настання, строку їх оплати або при настанні чи ненастанні певних обставин. Від звичайного врахування цей різновид врахування відрізняється тим, що платіж за векселем виконує не безпосередньо зобов'язана за векселем особа - платник, а пред'явник, який підписує реверс і викупує вексель. Реверс - це письмове зобов'язання пред'явника викупити векселі до настання їх строку або при настанні (ненастанні) певних обставин. Із допомогою реверсу векселі відчужуються і передаються банку тимчасово.

Банкам рекомендується використовувати цей різновид врахування у разі врахування довгострокових векселів — при ймовірності підвищення процентних ставок на ринку та при сумнівах у кредитоспроможності платника за векселем або можливості переврахувати (продати) вексель. Врахування з реверсом здійснюється, як правило, за таких умов:

- вексель торговельною походження і щодо надійності (кредитоспроможності) пред'явника, який видає реверс, не виникає сумнівів;
- дисконт із суми векселя значно перевищує суму складних відсотків за весь час до строку платежу за векселем.
- метою уникнення непорозумінь при пред'явленні банку векселів, за якими він не є зобов'язаною особою, та контролю банком відповідальності за векселем договір про переврахування має містити інформацію про вид передаточного індосаменту на векселі (іменний, бланковий, або на пред'явника) та особу, яка його видала.

Якщо банк при переврахуванні векселя виконує індосамент, в договорі також бажано вказати застереження, як вчинені в індосаменті (безоборотне застереження, за яким банк знімає з себе будь-яку відповідальність за векселем, іменне застереження, за яким банк знімає себе відповідальність за векселем перед особами, на користь яких вексель буде після цього переданий індосатом, який врахував його, тощо).

Зобов'язання банку, який переврахував вексель, вчинив індосамент і не зняв із себе відповідальність безоборотним застереженням, припиняється у разі оплати векселя банком у порядку регресу.

Відповідальність такого банку-індосанта припиняється у разі:

- 1) оплати векселя платником;
- 2) оплати векселя особою, яка поставила свій підпис раніше банку;

3) закінчення строку позовної давності щодо банку.

Зобов'язання (відповідальність) банку відображається в бухгалтерському обліку до того часу, коли банк дізнався про настання однієї із зазначених вище подій.

Кредити під заставу векселів

Надання банком кредитів під заставу векселів здійснюється на загальних принципах банківського кредитування. Заставна вартість векселя в основному становить 60-90% від номіналу. Проте, як свідчить вітчизняна банківська практика, цей показник може сягати 25% від номіналу векселя та нижче.

Р.І. Шевченко відзначає, що кредити під заставу векселів можуть надаватися у вигляді:

- строкових кредитів, тобто позичок, дата погашення яких зафіксована за домовленістю з позичальником;
- кредитів до запитання, коли строк погашення не вказується або встановлюється термін до настання строку погашення векселів із застави.

Строкові позички під заставу векселів, як правило, є одноразовими. Кредити до запитання під заставу векселів видаються у разі, якщо позичальник має постійну потребу в обігових коштах і має спеціальний позичковий рахунок.

Особливістю вексельних кредитів є порядок надання, зберігання та реалізації застави, якою є векселі. Банк здійснює прийняття векселів у заставу на підставі укладання з векселедержателем договору застави, в якому встановлене місце зберігання заставлених векселів.

Вексель може бути переданий на зберігання: банку; державному чи приватному нотаріусу.

Векселі подаються пред'явником у заставу разом з реєстром векселів.

Векселі в реєстрах розташовуються у порядку настання строків платежу, починаючи з найближчого.

Банками у заставу приймаються векселі, строк платежу за якими є більш віддаленим у часі, ніж термін дії позики.

У договорі застави векселів передбачається, що пред'явник зобов'язаний виконати заставний, передавальний, іменний чи бланковий індосамент.

За заставним індосаментом до банку передаються такі права:

- на пред'явлення до платежу у разі несплати та одержання платежу за векселем;

- на здійснення протесту у разі несплати або часткової оплати векселя;
- на звернення в позовом про стягнення належної суми платежу до зобов'язаних за векселем осіб.

Остаточне рішення щодо прийняття в заставу конкретних векселів здійснюється банком на підставі проведеної юридичної чи фінансової експертизи векселів,

Після прийняття банком позитивного рішення про прийняття в заставу всіх чи окремих векселів визначається оціночна вартість кожного векселя і сума кредиту, що надається, і укладається договір застави.

Вексель може бути переданий у заставу згідно договору шляхом:

- здійснення заставного індосаменту і передавання його заставодержателю;
- здійснення іменного чи бланкового індосаменту на користь заставодержателя і передавання векселя на зберігання на депозит в банк;
- здійснення іменного чи бланкового індосаменту із передаванням векселя заставодержателю;
- простого передавання векселя на зберігання в депозит без вчинення на користь заставодержателя будь-якого індосаменту.

Договір про надання кредиту під заставу векселів може містити положення, які стосуються специфіки застави:

1) право банку при потребі звертатися на погашення боргу суми, що надходить в оплату прийнятих у заставу векселів;

2) право банку дозволяти позичальнику за його ініціативою замінювати одні векселі до строку їх оплати іншими. У разі неналежного виконання позичальником своїх зобов'язань щодо погашення кредиту банк може повертати векселі, передані в заставу, пропорційно сумі погашеної заборгованості з врахуванням поточної оціночної вартості векселя;

3) банк може згідно з договором застави одержати від позичальника право перезастави та інкасування заставлених векселів;

4) звернення стягнення на заставлені векселі у разі неналежного використання позичальником своїх зобов'язань за кредитом може бути здійснене шляхом:

- пред'явлення векселя до платежу зобов'язаній особі, якщо вексель одержаний за заставним чи передавальним індосаментом;
- продажу, якщо вексель одержаний за передавальним індосаментом.

Банки можуть надавати клієнтам спеціальні кредити строком до запитання (онкольні кредити (від англ. *on call* - до запитання), які надаються тільки під заставу векселя.

Розмір онкольного кредиту залежить від політики банку, репутації клієнта та якості векселів становить, як правило, 60-750/0 від номінальної суми представлених у забезпечення векселів, термін або не встановлюється, або визначається терміном погашення векселів. Клієнт або сам погашає свою заборгованість за рахунком, у цьому випадку йому повертаються векселі, або погашення проводиться з сум, що надходять в оплату цих векселів. Відсотки за кредитом стягуються банком у встановленому порядку. Онкольний кредит надається тільки надійним клієнтам і має ознаки і переваги кредитної піни.

11.4. Комісійні операції банків з векселями та їх проведення

Основними принципами здійснення комісійних операцій є: чіткість виконання доручень клієнта; своєчасність; платність або передбачуваність витрат.

Інкасування векселів разом із супровідними комерційними документами полягає у здійсненні банком за дорученням векселедержателя операцій з векселями та супровідними документами на підставі одержаних інструкцій з метою одержання платежу та/або акцепту, передавання векселів і комерційних документів проти платежу та/або акцепту, передавання векселів та комерційних документів на інших умовах.

Учасники операцій інкасування векселів.

Векселедержатель — законний векселедержатель, який доручає банку виконати операцію інкасування.

Банк-ремітент — банк, якому векселедержатель доручив операцію інкасування. Як правило, це банк, в якому обслуговується векселедержатель.

Інкасуючий банк — будь-який банк, крім банку-ремітента, який бере участь в операції інкасування.

Пред'явлючий банк - інкасуючий банк, який здійснює пред'явлення векселів і комерційних документів платнику. Як правило, це банк, в якому обслуговується платник.

Платник особа, якій повинно бути зроблене пред'явлення векселів та комерційних документів згідно з дорученням на інкасування.

В зверненні (заяві) можуть бути передбачені особливі умови здійснення операції (зазначений пред'являючий банк, умови оплати комісії тощо).

В банківській практиці інкасо може бути:

- чисте — інкасо фінансових документів, векселів, чеків та інше;
- документарне — інкасо фінансових документів, які супроводжуються комерційними документами, а також інкасо комерційних документів.

При здійсненні інкасування векселів банк відповідає лише за своєчасність, правильність вчинення дії та точність виконання доручення клієнта.

Операції інкасування здійснюються на підставі укладеного між векселедержателем та банком договору про інкасування векселя. Договір повинен містити повні та точні інструкції векселедержателя щодо проведення операції.

Банк не зобов'язаний вивчати зміст наданих йому для інкасування документів. Він лише повинен переконатися в тому, що вони відповідають тим, які перераховані в дорученні на інкасування.

Векселедержатель повинен вчасно звертатися до банку для проведення операції інкасування з врахуванням нормативу обігу платіжного документу згідно з постановою Верховної Ради України «Про норматив обігу платіжних документів в Україні» в межах України - 7 днів, в межах області - 3 дні.

Порядок інкасування банком векселів наведено на рис. 11.3.

При інкасуванні за межами області вексель приймають не пізніше ніж за 10 днів до настання строку платежів. В межах області не пізніше ніж за 5 днів.

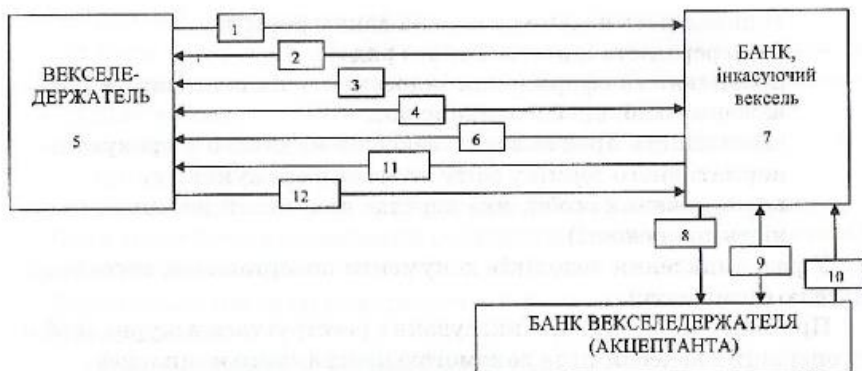

Рис. 11.3. Схема інкасування векселів

- 1 надання документів для розгляду питання про інкасування векселя;
- 2 видача розписки в отриманні векселя;
- 3 повернення векселя для оформлення індосамента у випадку прийняття рішення про відмову в інкасуванні;
- 4 укладення договору про прийняття векселя на інкасо;
- 5 оформлення поручительного індосамента векселя;
- 6 підписання Акта прийому-передачі векселя;
- 7 реєстрація векселя в Книзі обліку інкасованих векселів;
- 8 пред'явлення векселя до платежу;
- 9 підписати Акта пред'явлення векселя до платежу;
- 10 погашення векселя;
- 11 перерахування платежу по векселю;
- 12 оплата комісійної винагороди.

Після укладення договору про інкасування вексельний підрозділ банку повинен подати векселедержателю для заповнення бланки доручення на інкасування з реєстром векселів.

Векселедержатель повинен заповнити бланки документів та надати в банк оригінали векселів з правильно оформленим індосаментом на банк.

Працівник вексельною підрозділу, прийнявши векселі на інкасо, зобов'язаний перевірити:

- правильність оформлення та повноту заповнення даних в реєстрі та дорученні на інкасування;
- відповідність умов доручення на інкасування укладеному між банком та векселедержателем договору;
- відповідність наданих векселів даним реєстру;
- безперервність індосаментного ряду;
- правильність оформлення індосаменту на векселях та повноваження осіб, що його підписали;
- своєчасність пред'явлення векселів на інкасо з урахуванням нормативного терміну обігу платіжних документів;
- повноваження особи, яка передає документи на інкасо (наявність довіреності).

У разі виявлення недоліків документи повертаються векселедержателю (комітенту).

Прийняті доручення на інкасування реєструється в журналі обліку операцій з векселями за допомогою програмного комплексу.

У разі, якщо векселедержатель і платник обслуговуються в різних банках (установах банку), то банк-ремітент перед підпискою документів в дорученні на інкасування заповнює інструкції пред'являючому банку щодо свого коду та рахунку для перерахування коштів, порядку повідомлення пред'являючим банком про хід виконання доручення.

У випадку, якщо банки, що беруть участь у інкасуванні, не є філіями однієї юридичної особи, то Банк-ремітент перед підправленням здійснює на векселях передоручений індосамент.

Пред'являючий банк, отримавши документи від підприємства кур'єрської помпи (спецв'язку), на кожному примірнику доручення проставляє дату надходження і штамп банку.

При настанні строку платежу за векселем банк пред'являє вексель платнику і фіксує це у письмовій формі.

Пред'явлення документу платнику може бути зроблене:

- в місці платежучи акцепту шляхом складання акту пред'явленого, до платежу (акцепту) та реєстру векселів, що пред'явлені до оплати;
- листок з фотографією векселів та реєстру векселів, якщо їх декілька.

У разі оплати векселя платником, банк перераховує кошти і зараховує їх на рахунок векселедержателя, який вказаний у дорученні.

Протест в неплатежі векселів із строками на визначений день повинен бути здійснений віз 2-х робочих днів, які настають за днем, в який вексель підлягає до оплати.

Доміциляція векселя — це призначення за векселем особливого місця платежу, відмінною від місця знаходження особи, яка зазначена як платник за векселем, шляхом проставлення доміциляційної формули.

Ця операція не вважається ризиковою, оскільки оплата векселя, в яких банк виступає особливим платником — це здійснення банком за дорученням довірителя (платника за векселем) операцій з векселем на підставі одержаних від довірителя інструкцій:

- приймання векселя до платежу від векселедержателя;
- здійснення платежу за векселем;
- передавання векселя платнику після повної оплати векселя.

Банк може бути призначений особливим платником за простим і переказним векселем.

Зовнішньою ознакою доміцільованого векселя є напис на лицьовому боці векселя:

- доміцільований + «назва банку»;
- підлягає оплаті в + 4 назва банку»
- платник + «назва банку».

Банк виступає як особливий платник і не ризикує, оскільки оплачує вексель лише в сумі коштів, наданих йому для цього довірительм.

Операції здійснюються на основі договору про доміциляцію векселя. Після укладання договору довіритель повинен до настання строку платежу прерахувати на спеціальний рахунок 2901 кошти для оплати векселя.

Банк приймає до оплати лише оригінали векселів і платіж здійснюється проти оригіналу векселів.

Банк не несе відповідальності за несплату чи часткову оплату векселя у разі недостатності коштів і відповідає лише за належне виконання вказівок довірителя, які обумовлені в договорі.

В роботі клієнтами важливо те, що послуга, яка надається банком, повинна розглядатись з точки зору залучення грошових потоків клієнтів. В окремих випадках основним критерієм може бути не дохідність операцій, а залучення грошових потоків клієнтів та їх партнерів.

Розглянемо основні схеми із застосуванням векселів, які використовуються для залучення грошових потоків клієнтів (рис. 11.4).

При застосуванні схеми розрахунки здійснюються за допомогою векселя, кошти для його оплати знаходяться в банку до строку платежу. Банк отримує дешеві ресурси, при цьому клієнт має можливість здійснювати розрахунки та отримати винагороду за депонування коштів.

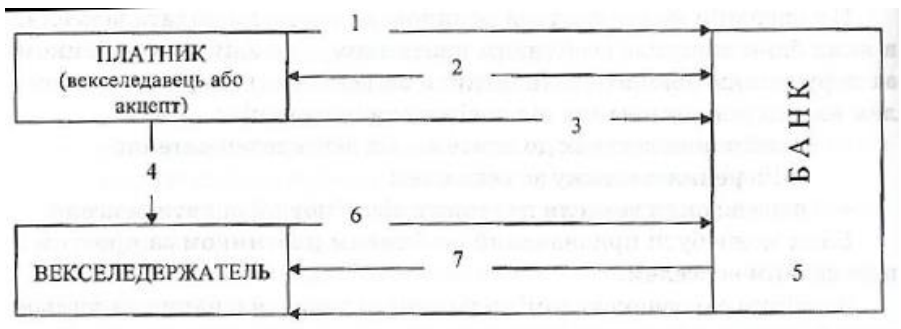

Рис. 11.4. Схема доміциляції векселя

- 1 надання документів для розгляду питання про доміциляцію векселя; укладення договору на доміциляцію векселя;
- 2 оплата комісійної винагороди;
- 3 видача векселя з відміткою про місце платежу;
- 4 реєстрація векселя в Книзі обліку доміцильованих векселів;
- 5 пред'явлення векселя до платежу;
- 6 підписання Акта пред'явлення векселя до платежу;
- 7 оплата вексельної суми (і відсотків, якщо вони передбачені) за рахунок платника.

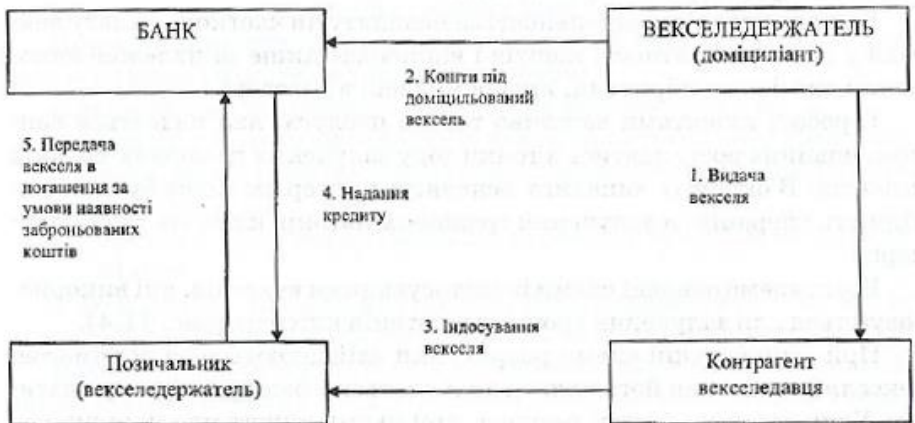

Рис. 11.5. Погашення кредитів доміцильованими векселями

Схема застосовується при необхідності кредитування починальника, що має платоспроможного контрагента. При цьому забезпечується можливість розрахунків між контрагентами (за допомогою векселя), а грошові потоки спрямовуються через банк. З метою запобігання відкликанню коштів під доміцильований вексель, надання кредиту та його погашення здійснюється впродовж одного дня.

Гарантійні операції з векселями

Аваль - гарантійна операція банку з векселями, яка полягає у тому, що банк здійснює повну чи часткову гарантію платежу за векселем.

Авалювання - це взяття банком на себе зобов'язання оплатити вексель повністю чи частково за одну із зобов'язаних за векселем осіб, якщо платник не оплатив вексель у строк чи неможливо одержати платіж за векселем у строк.

Аваль може бути наданий на частину суми векселя і у будь-який час при складанні, видаванні та на будь-якому іншому етапі обігу векселя.

В авалі повинна бути зазначена особа, за яку він наданий. Якщо вона не зазначена, то аваль наданий до векселедавця, тобто трасанта. Аваліст бере на себе таку ж відповідальність як і особа, зобов'язання якої він забезпечив.

Аваль оформляється словами на лицьовому боці векселя чи на алонжі (додатковий бланк):

- вважати за аваль «назва банку»;
- як аваліст за «назва особи, на яку наданий аваль»;
- авальований «назва банку».

Згідно із Законом України «Про обіг векселів в Україні» зобов'язуватись і набувати права за векселями можуть юридичні і фізичні особи.

Банкам дозволено авалювання податкових векселів під грошові зобов'язання, якими можуть виступати:

- застава ощадних сертифікатів банку;
- депозити;
- банк може укласти угоду щодо грошового забезпечення авалю і заблокувати кошти на період дії авалю на рахунок 2612.

Авалювання векселів може бути здійснено під заставу високоліквідного майна та/або інших цінних паперів.

Авалювання здійснюється на підставі укладеного договору про авалювання. Виділяють два типи договорів:

- договір, що може укладатися на певний термін – генеральна угода про авалювання;
- договір, що може укладатися на авалювання на визначений вексель - окремий договір про авалювання.

До обов'язків банку як аваліста належить лише оплата векселя в тій сумі, на яку банк видав аваль.

Розрахунок загальної суми винагород банку за авальований вексель можна здійснювати за формулою:

$$K = N \times \left(1 + \frac{t^1 \times r}{100 \times n}\right) \times \left(\frac{t^2 \times j}{100 \times n} + v + g\right) + p \quad (11.2)$$

де K - загальна сума винагороди банку за надання авальованого кредиту;

N - номінал векселя;

r — річна процентна ставка, за якою нараховуються проценти на номінальну суму векселя;

j — процентна ставка, за якою нараховуються проценти за авальований кредит;

v — процентна ставка, за якою нараховується комісія;

g — процентна ставка, за якою нараховується дамно;

p — сума порто;

n — кількість днів року;

t^1 — кількість днів від дня авальювання до дня закінчення строку кредиту за векселем;

t^2 — кількість днів від дня, з якого нараховуються проценти на номінальну суму векселя до дня платежу за векселем.

Банкам дозволено авальювання податкових векселів під грошове зобов'язання.

Грошовим забезпеченням може вважатися:

1. Застава ощадних сертифікатів банку. При цьому укладається договір застави ощадних сертифікатів банку на суму сертифікатів не меншу, ніж номінал векселя, що пропонується до авальювання.

2. Депозит. Клієнт підписує з банком або філією договір застави майнових прав на депозит та договір уступки прав вимог. Сума депозиту (без врахування відсотків), що передається в заставу, не повинна бути менша, ніж номінал векселя, що пропонується до авальювання.

Згідно статті 28 Закону «Про заставу» при аааставі майнових прав реалізація предмета застави проводиться шляхом уступки заставодавцем заставодержателю вимоги, що впливає із заставленого права. Заставодержатель набуває право вимоги в судовому порядку переводу на нього заставленого права в момент виникнення права звернення стягнення на предмет застави.

3. Банк може укласти угоду щодо грошового забезпечення авалю та заблокувати кошти на період авалю на рахунках в банку.

Клієнт, який бажає пред'явити податкові векселі до авальювання, подає до банку відповідну заяву, до заяви додаються:

- оригінали векселів, які пропонуються до авальювання;
- акти прийому-передачі векселів;

- реєстри векселів.

Особа, яка має намір пред'явити до опалювання товарні векселі подає до банку або філії також:

— документи, які підтверджують, що вексель отриманий в оплату за поставлену продукцію, виконані роботи, надані послуги (договори та товарно-транспортні документи, інші матеріали);

— інші документи згідно з вимогами банку щодо кредитування.

Пред'явлені векселі перевіряються з точки зору їх юридичної недійсності. Аналізується фінансовий стан векселедавця.

Після надання авалю зобов'язання банку обліковуються на рахунку 9023. Зобов'язання банку як аваліста та підстави для їх припинення такі: банк зобов'язаний оплачувати вексель тільки в тій сумі, на яку він дав аваль.

Відповідальність банку як аваліста припиняється у разі:

1) оплати векселя платником;

2) оплати векселя особою, яка поставила свій підпис раніше особи, за яку наданий аваль;

3) закінченням строку позовної давності проти банку-аваліста. Позовна давність проти аваліста згідно з ст. 32 та ст. 70 Уніфікованого закону про переказні і прості векселі, запровадженого Женевською конвенцією від 07.06.1930 (Україна приєдналася згідно з Законом України від 06.07.1999 №826/XIV), залежить, від того, за яку з осіб виданий аваль (акцептанта, трасата, індосанта), а також від того, які особи здійснюють позовні вимоги.

Позовні вимоги держателя такі:

- 1 рік з дати протесту якщо аваль наданий за векселедавця переказного векселя або індосанта.

- позовні вимоги індосанта проти аваліста, якщо аваль виданий за іншого індосата або векселедавця переказного векселя - 6 місяців з дня, коли індосат сам здійснив платіж, або з дня, коли до нього був пред'явлений позов.

Згідно з Положенням Національного банку, вважається, що банк знає про:

- оплату векселя платником - якщо банк одержав відповідне повідомлення від платника або особи, за яку виданий аваль, або їх правонаступників;

- оплату векселя особою, яка поставила свій підпис раніше особи, за яку наданий аваль — якщо він одержав відповідне повідомлення від такої особи, або її правонаступника.

Таке повідомлення повинно бути надане банку, однак належним доказом того, то вексель погашено, може бути:

При оплаті товарного векселя

- 1) погашений вексель, (копія залишається в банку);
- 2) копія платіжного доручення, в відмітку банку, щодо оплати векселя.

Документом, що підтверджує погашення податкового векселя, є лист податкової адміністрації, або копія векселя із штампом «погашено». Згідно з листом державної податкової адміністрації (від 11.06.99 №6983/10/16-1315-26 при знятті податкового векселя з обліку в журналі обліку податкових векселів ДПА повинні в триденний строк повідомити банк, який авалував вексель, про оплату податковою векселя.

Банк сплачує суму авалю у таких випадках:

по-перше, мала місце повна або часткова відмова від платежу, — проти пред'явлення опротестованого в неплатежі векселя;

по-друге, оголошення трасата банкрутом, - проти рішення суду про оголошення банкрутом.

Авалювання векселів, виданих на суму ПДВ

При ввезенні (пересиланні) товарів на митну територію України у день оформлення ввізної митної декларації у підприємстві імпортерів виникають зобов'язання щодо сплати податку на додану вартість.

За окремими операціями сплату податку можна відстрочити шляхом видачі податкового векселя.

Податковий вексель може бути видано лише особою, яка відповідає всім наведеним нижче вимогам:

- є платником податку на додану вартість;
- зареєстрована як платник податку на додану вартість та внесена до реєстру платників податку на додану вартість;
- має індивідуальний податковий номер, присвоєний як платнику податку на додану вартість;
- здійснює ввезення товарів за прямими договорами для власних виробничих потреб;
- має право на відшкодування податку на додачу вартість, з бюджету за результатами попереднього звітного періоду, якщо така заборгованість з відшкодування податку на додану вартість на день видачі податкового

векселя не погашена (ця вимога не поширюється на осіб що ввозять сиру нафту).

Особи, які не відповідають, хоча б одним з вимог цього пункту, сплачують податок на додану вартість при ввезенні (пересиланні) товарів на митну територію України в установленому порядку без видачі податкового векселя.

Заборонено оформляти ПДВ векселем підприємствам з іноземними інвестиціями, а також тим, що ввозять підакцизні товари крім тютюнової сировини.

Основні вимоги щодо оформлення векселів, виданих на суму ПДВ

Сума податкового зобов'язання за однією вантажною митною декларацією не може бути частково оплачена векселем, а частково коштами. Вексель видається на повну суму податкового зобов'язання, нарахованого чи вантажною митною декларацією, і окремо для кожної вантажної митної декларації.

Строк, на який видається податковий вексель, як правило, не може перевищувати 30 днів, включаючи дату його видачі.

Вексель видається у гривнях, за курсом НБУ на дату оформлення векселя, в трьох примірниках, перший з яких надсилається органом митного контролю не пізніше ніж на третій день від дати видачі податковій адміністрації, другий залишається в органі митного контролю, III - залишається у платника податку.

Векселі повинні бути забезпечені шляхом авалю для всіх підприємств, що не мають статусу імпортера. Документом, що підтверджує погашення податкового векселя, є лист податкової адміністрації, або копія векселя із штампом «ПОГАШЕНО»

У відповідності до постанови Кабінету Міністрів України від 01.10.07 №1104 у разі коли податковий вексель забезпечено шляхом авалю, сума неоплаченого векселя стягується державною податковою адміністрацією (інспекцією) векселедержателем з векселедавця або у претензійно-судовому порядку відповідно до законодавства з банку-аваліста.

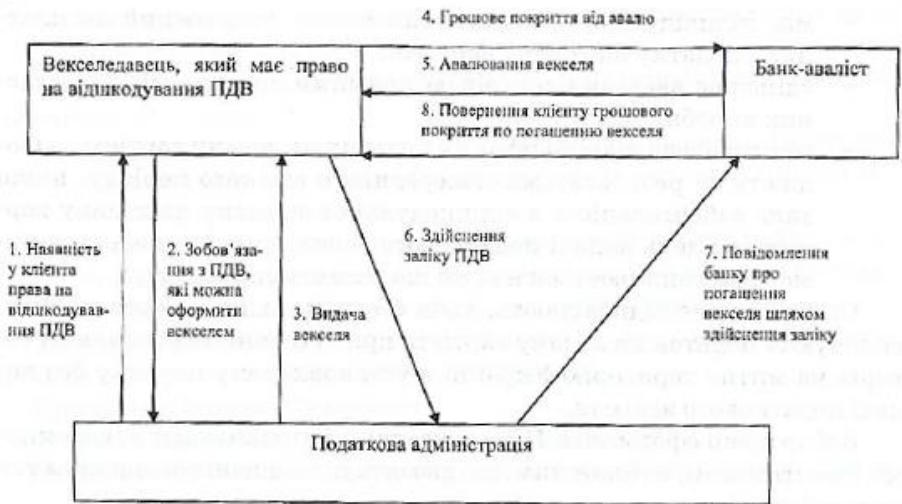

Рис. 11.6. Авалювання податкових векселів під грошова покриття

Схема, наведена на рис 11.6. застосування при наявності у клієнта - імпортери права оформлення векселем зобов'язання по сплаті ПДВ згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 1104 від 01.10.97. При цьому клієнт отримує можливість здійснити залік ПДВ, а банк - ресурси до погашення векселя та комісійну винагороду.

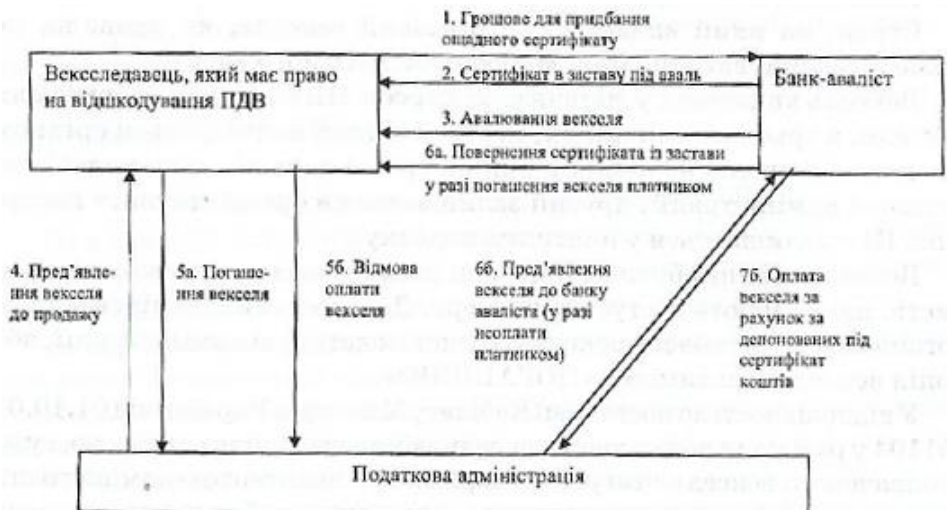

Рис.11.7. Авалювання векселів під заставу сертифікатів власної емісії

Схема, наведена на рис. 11.7 застосовується по операціях дозволених банком у разі, якщо клієнту необхідно здійснити розрахунок векселем, який авальований банком. Клієнт може отримати дохід за сертифікатом, при цьому має можливість здійснювати розрахунки. Банк має дешеві ресурси та винагороду за авальовання векселя.

Авальовання векселів, виданих, на суму акцизного збору Перелік документів, які регулюють порядок видачі та погашення вказаних векселів, доведено листом Казначейства 21.10.2002 № 02-13/5-2263. Основними документами є: Закон України «Про акцизний збір на алкогольні напої та тютюнові вироби» № 329/95-ВР від 15.09.95 та Постанова Кабінету Міністрів України № 275 від 27.02.99 «Про затвердження Порядку видачі та погашення податкових векселів, що підтверджують зобов'язання із сплати суми акцизного збору і видаються суб'єктами підприємницької діяльності у разі отримання спирту етилового неденатуратного, призначеного для переробки на іншу підакцизну продукцію».

Акцизний збір — це непрямий податок па окремі товари (продукцію, визначені законом як підакцизні, який вкалючається до ціни цих товарів (продукції).

Згідно з Законом «Про акцизний збір на алкогольні напої та тютюнові вироби», при отриманні суб'єктами підприємницької діяльності спирту етилового неденатурованого, призначеного для переробки на іншу підакцизну продукцію, такі платники або сплачують суму акцизного збору грошовими коштами, або мають право видати органу державної податкової служби України податковий вексель.

Згідно із змінами від 16.11.02 до «Порядку видачі, та погашення податкових векселів, що підтверджують, зобов'язання із сплати суми акцизного збору» видаються суб'єктами підприємницької діяльності у разі отримання спирту етилового недецатурованого, призначеного для переробки на іншу підакцизну продукцію, вексель повинен бути обов'язково авальований банком.

Вексель підтверджує зобов'язання оплатити протягом 90 календарних днів суму акцизного збору. За користування податковим векселем не нараховуються відсотки або інші види плати, передбачені законодавством для інших видів векселів.

Вексель видається протягом трьох робочих днів після отримання спирту етилового. Датою складання податкового векселя вважається дата отримання спирту етилового підприємством - виробником підакцизної продукції.

Податковий вексель складається у двох примірниках:

- перший примірник не оригінал вексельного бланка, придбаного платником податку в установі банку;
- другий примірник — це ксерокопія оригіналу вексельного бланка, який має однаковий з першим примірником номер.

Кожний примірник податкового векселя виповнюється окремо.

Записи повинні бути тотожними.

У податковому векселі зазначається сума акцизного збору, що визначається за ставками для готової продукції, які діють на дату отримання спирту етилового, у грошовій одиниці України.

Для виготовлення продукції векследавцем придбав марки акцизного збору. При цьому подає такі документи в податковий орган:

- заявку - розрахунок кількості необхідних марок акцизного збору;
- платіжні документ, то підтверджують внесення плати за марки (вартість марок);
- документи про сплату суми акцизного збору в грошовій формі або належним чином оформлений простий вексель на суму акцизного збору.

З моменту видачі векследавцем першого податкового векселя податковий орган здійснює разовий продаж акцизних марок без сплати акцизного збору виходячи з місячної потреби підприємства у маркуванні готової продукції, але не більше за його місячну виробничу потужність. У подальшому продаж акцизних марок здійснюється лише виходячи з розрахунку суми акцизного збору, фактично сплаченої до бюджету в рахунок погашення податкових векселів і розрахованої за ставками акцизного збору на готову продукцію. Строк видачі марок визначається за погодженням між їх продавцем та покупцем, але не повинен перевищувати трьох робочих днів з дня подання покупцем марок документів.

На третій робочий день після здійснення обороту з реалізації, підприємства - виробники алкогольних напоїв сплачують акцизний збір.

Вексель вважається повністю погашеним векследавцем у разі сплати суми акцизного збору в зазначений у векселі термін. При погашенні податкових векселів враховується:

- сума акцизного збору, яка погашається повністю або частково під час придбання акцизних марок (п.12 Постанови Кабінету Міністрів України №275 від 27.02.99 «Про затвердження Порядку видачі та погашення податкових векселів, що підтверджують зобов'язання із - сплати суми акцизного збору і видаються суб'єктами підприємницької діяльності у разі отримання спирту етилового не денатурованого, призначеного для переробки на іншу підакцизну продукцію»;
- сума щоденних платежів, яка сплачується на третій робочий день після здійснення обороту з реалізації алкогольних напоїв з умістом спирту етилового від 1,2 до 8,5 відсотка об'ємних одиниць, які відповідно до законодавства не підлягають маркуванню марками акцизного збору (п.6.2 Положення про порядок нарахування, терміни сплати і подання розрахунку акцизного збору та змін до наказів ДПА України №111 від 19.03 2001;
- сума відвантаженої на експорт продукції згідно з вантажною митною декларацією;
- зміна валютного (офіційного) курсу Національного банку, на перший день кварталів (у разі якщо податковий вексель видається в одному кварталі, а погашається в іншому), та ставок акцизного збору на момент здійснення операції з продажу підакцизної продукції;
- сума фактичних втрат спирту етилового у процесі виробництва готової продукції в межах норм, затверджених у встановленому порядку.

Щомісячне не пізніше 20 числа місяця, наступного за звітним складається і подається до органів державної податкової служби за місцем реєстрації Розрахунок акцизного збору за формою Додатку 3 до Положення «Про порядок нарахування, терміни сплати і подання розрахунку акцизного збору та змін до наказів ДПА України», затвердженого Наказом від 19.03.01 № 111.

Погашення податкових векселів проводиться шляхом проставлення на їх лицьовому боці штампю з написом «ПОГАШЕНО», засвідченим підписом керівника та печаткою податкового органу. Зобов'язання з погашення векселя не можуть передаватися іншим особам.

Підтвердження щодо погашення векселя для банку є вексель зі штампом та написом «ПОГАШЕНО», засвідченим підписом керівника та печаткою податкового органу.

11.5. Порядок здійснення розрахункових та довірчих банківських операцій з векселями

Згідно з законом України «Про обіг векселів в Україні» і Уніфікованого закону «Про прості і переказні векселі» всі банки повинні виконувати функції розрахункових палат для пред'явлення до платежу векселів, виданих їх клієнтами.

Договір про розрахунково-касове-обслуговування клієнтів повинен передбачати можливість та умови виконання банком функцій розрахункової палати.

Ця операція не є поширеною, але є обов'язковою, навіть філії не мають права від неї відмовитись,

Виконання банком функцій розрахункової палати не передбачає інкасування векселя, оскільки клієнт звертається для пред'явлення векселя безпосередньо в банк як розрахункову палату і засвідчує лише факт пред'явлення векселя до платежу.

Для мінімізації ризиків працівникам розрахункової палати банку слід детально вивчати подані документи, узгоджувати свої дії з юридичними службами банку, а при необхідності з казначейством банку.

Довірчі операції з векселями

Зберігання векселів належить до комісійних операцій банку, але поруч з цим вони мають елементи трастових (довірчих операцій).

Зберігання векселів — це здійснення банком за дорученням від імені та за рахунок векселедержателя операції з векселями відповідно до одержаних від нього інструкцій, а саме:

- схов;
- передавання оригіналу векселя законному векселедержателю копії векселя;
- передавання примірника нереклазного векселя, що призначався для акцепту законному векселедержателю, іншого примірника векселя та передавання оригіналів примірників і копій векселя іншій особі за умов зазначених векселедержателем.

Зберігання векселів здійснюється за двома видами: *відкриті і закриті*.

Відкрите зберігання здійснюється шляхом подання в банк супровідного доручення на зберігання з точними і повними інструкціями щодо дій банку з

векселями. Закрите зберігання здійснюється шляхом надання векселедержателю депозитного віконечка у сховищі чи сейфі банку без будь-яких інструкцій щодо дій з векселями.

Закрите зберігання здійснюються на підставі договору про зберігання векселів. Договір може укладатися на певний строк, без зазначеного строку або до запитання та/або про зберігання визначених векселів. Він може містити умови про майнову відповідальність банку.

Відкрите зберігання векселів має супровідне доручення про повні інструкції векселедержателя з векселями. Договір укладається і повинен містити реєстр векселів, що передаються банку.

ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

- 12.1. Характеристика цінних паперів і видів банківської діяльності на фондовому ринку
- 12.2. Емісійні операції банків з цінними паперами
- 12.3. Формування, класифікація і характеристика портфеля цінних паперів банків
- 12.4. Порядок формування резерву під операції банків з цінними паперами
- 12.5. Операції професійної діяльності банків з торгівлі цінними паперами

12.1. Характеристика цінних паперів і видів банківської діяльності на фондовому ринку

Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006р. № 3480-IV наводить визначення терміна *«цінні папери* - документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що випливають з цих документів іншим особам».

Основною *функцією* обігу цінних паперів є перерозподіл фінансових ресурсів - від тих осіб, які мають їх надлишок (інвесторів), до тих, які потребують їх залучення (емітентів), цінних паперів.

Відповідно до чинного законодавства доцільно виділити критерії класифікації цінних паперів, які наведено в табл. 12.1.

Критерії класифікації цінних паперів

№ з/п	Критерії класифікації	Цінні папери
1.	Показник, в якому виражені цінні папери	– цінні папери, які виражені у валюті України; – цінні папери, які виражені в іноземній валюті; – цінні папери, які виражені в банківських металах
2.	Відповідно до обсягу прав власника цінного паперу та обсягу обов'язків емітента чи іншої зобов'язаної за цінним папером особи виділено групи цінних паперів	– пайові; – боргові; – похідні; – товаророзпорядчі; – іпотечні; – приватизаційні.
3.	Форма існування	– цінні папери, випущені в документарній формі; – цінні папери, випущені в бездокументарній формі.
4.	Форма випуску	– цінні папери на пред'явника; – іменні цінні папери; – ордерні цінні папери.
5.	Порядок розміщення (видачі)	– емісійні; – неемісійні.
6.	Залежно від порядку обігу виділяють види цінних паперів	– акції; – облігації підприємств; – облігації місцевих позик; – державні облігації України; – інвестиційні сертифікати; – ощадні (деPOSITні) сертифікати; – векселі; – заставні; – іпотечні сертифікати; – іпотечні облігації; – сертифікати ФОН.

Пайовими цінними паперами називають цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі (крім інвестиційних сертифікатів), надають власнику право на участь в управлінні емітентом і отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна у разі ліквідації емітента. До пайових цінних паперів належать акції та інвестиційні сертифікати, випускати які мають право лише суб'єкти господарювання, виключною діяльністю яких є діяльність з управління активами інститутів спільного інвестування.

Під **борговими** цінними, паперами розуміють цінні папери, які посвідчують відносини позики, передбачають зобов'язання емітента сплатити у визначений строк кошти відповідно до зобов'язання. До боргових цінних паперів Закон «Про цінні папери та фондовий ринок» відносить облігації підприємств, державні облігації України, облігації місцевих позик, казначейські зобов'язання України, ощадні (депозитні) сертифікати, векселі. При цьому вексель містить ознаки як боргових цінних паперів, так і розрахункових цінних паперів.

Іпотечні цінні папери — цінні папери, випуск яких забезпечений іпотечним покриттям (іпотечним пулом) на які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів. До іпотечних цінних паперів відносяться іпотечні облігації, іпотечні сертифікати, заставні, сертифікати операцій з нерухомістю (сертифікати ФОН).

Приватизаційні цінні папери - цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання в процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду. Приватизаційні цінні папери набули широкого поширення у 1990-х роках в період масової приватизації державного майна. На сучасному етапі обіг приватизаційних цінних паперів призупинено.

Похідні цінні папери - цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів. До похідних цінних паперів належать стандартизовані строкові договори: ф'ючерси та опціони. Згідно із формами Директиви Ради ЄЕС № 93/22 від 10.05.9331). «Щодо інвестиційних послуг у сфері цінних паперів:) та міжнародною класифікацією фінансових інструментів (CFI code), яка розроблена Міжнародною організацією по стандартизації (ISO) цінні папери (зокрема, і похідні) відмежовуються від інших фінансових інструментів, в тому числі від ф'ючерсних, форвардних контрактів і свопів.

Товаророзпорядчі цінні папери - цінні папери, які надають їх держателю право розпоряджатися майном, зазначеним у цих документах. До товаророзпорядчих цінних паперів зараховують складські свідоцтва та коносаменти.

Документарною формою цінного паперу визнається сертифікат цінних паперів, що містить реквізити відповідного виду цінних паперів певної емісії,

дані про кількість цінних паперів та засвідчує сукупність прав, наданими цими цінними паперами.

Бездокументарною формою цінного паперу є здійснення зберігачем обліковий запис, який підтверджує права власності на цінний папір.

У цінному папері на пред'явника не зазначається особа, якій належить цінний папір, та посвідчені ним права - вони належать пред'явникові такого цінного паперу, тобто особі, яка є його добросовісним набувачем.

В **іменному** цінному папері зазначається власник і права, посвідчені таким цінним папером, які належать вказаній особі.

Ордерний цінний папір також містить вказівку на власника такого цінного паперу. Однак ордерний цінний папір відрізняється від іменного тим, що поряд із найменуванням першого набувача в ньому мітиться вказівка на можливість визначення першим набувачем суб'єкта прав за папером. Відповідно права, посвідчені цінним папером, належать особі, яка може сама реалізувати ці права або призначити своїм розпорядженням (наказом) іншу уповноважену особу. Ордерними цінними паперами є векселі, ордерні коносаменти, якщо коносамент видано за «наказом одержувача».

Емісійними є цінні папери, які посвідчують однакові права їх власників у межах одного випуску стосовно емітента, який бере на себе відповідні зобов'язання. До емісійних цінних паперів відносяться: акції, облігації підприємств, облігації місцевих позик, державні облігації України, іпотечні облігації, сертифікати ФОН, інвестиційні сертифікати, казначейські зобов'язання України. Розміщення емісійних цінних паперів вимагає від емітента реєстрації їх випуску в ДКЦПФР.

Неемісійними цінними паперами є: ощадні (депозитні) сертифікати, векселі, заставні, складські свідоцтва, коносаменти.

На нашу думку, необхідно більш детально розкрити види цінних паперів, які можуть випускатися в Україні.

Акція - іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосується акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права. До немайнових прав, передбачених ЦКУ і Законом про госптовариства можна віднести право акціонера одержувати інформацію

щодо діяльності акціонерного товариства або переважне право на придбання додатково випущених акцій.

Емітувати акції може тільки акціонерне товариство, яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном підприємства.

Відповідно до законодавства банки можуть емітувати акції, які:

- мають бути виключно іменними;
- можуть бути випущені в документарній або бездокументарній формі. У разі документарної форми випуску акцій акціонерам має бути виданий сертифікат акції. При бездокументарній формі випуску акцій АТ зобов'язане оформити глобальний сертифікат випуску акцій і депонувати його в депозитарії;

- повинні мати номінальну вартість, встановлену в національній валюті, але не нижче за одну копійку;

- можуть бути простими і привілейованими. Частка привілейованих акцій у статутному капіталі банків АТ не може перевищувати 25 відсотків. Привілейовані акції гарантують власникам фіксований дивіденд та отримання частини майна АТ у випадку його ліквідації. Прості акції не підлягають конвертації у привілейовані акції або інші цінні папери АТ.

Облігація — цінний папір, що посвідчує внесення його власником грошей, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власнику облігації її номінальну вартість у передбачений умовами розміщення облігації строк та виплатити дохід за облігацією, якщо інше не передбачено умовами розміщення.

Облігації можуть бути розміщені в документарній або бездокументарній формі, можуть бути іменними або на пред'явника, мають мати номінальну вартість, виражену в національній або іноземній валюті (для державних облігацій), але не менше ніж одна копійка.

Емітент може розміщувати:

— *відсоткові облігації*. За відсотковими облігаціями умовами їх випуску має бути передбачено виплату доходу у вигляді відсотків, що нараховуються звичайно на номінальну вартість облігації;

— *цільові*. За цільовими облігаціями емітент виконує своє зобов'язання шляхом надання власнику облігації певних товарів та/або послуг. Звичайно

такі товари, або послуги коштують дорожче порівняно з сумою грошей, інвестованою в облігацію:

— *дисконтні*. Це облігації, дохід за якими отримується в результаті різниці між ціною, за якою облігація купується під час розміщення, і ціною погашення, яка дорівнює номінальній вартості облігації.

Банківські облігації можуть бути:

- іменними та на пред'явника;
- процентними та цільовими (безпроцентними);
- вільного та обмеженого обігу;
- в документарній та бездокументарній формах.

У сертифікаті облігації зазначаються назва виду цінного паперу, найменування та місцезнаходження емітента, міжнародний ідентифікаційний номер цінного паперу, номінальна вартість облігації, загальна сума випуску, строк погашення, розмір та строки виплати відсотків (для відсоткової облігації), дата прийняття рішення про розміщення облігацій, серія та номер сертифіката облігації, підпис керівника емітента, засвідчений печаткою та ін.

До сертифіката відсоткової облігації на пред'явника додається купон (купонний лист), в якому зазначаються серія і номер сертифіката облігації, за якою виплачуються відсотки, строки виплати відсотків. На кожному купонному листі зазначається його порядковий номер.

Облігації розміщуються юридичними особами тільки після повної сплати статутного капіталу. Юридична особа має право розміщувати облігації на суму, яка не перевищує трикратного розміру власного капіталу, або величини забезпечення, що надається їй третіми особами.

Умови розміщення облігацій можуть передбачати можливість їх конвертації в акції АТ (конвертовані облігації).

До облігацій місцевих позик належать облігації внутрішніх та зовнішніх місцевих позик.

Рішення про розміщення облігацій місцевих позик приймає Верховна Рада Автономної Республіки Крим або міська рада відповідно до вимог, установлених бюджетним законодавством.

Реєстрацію випуску облігацій місцевих позик здійснює Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку в установленому нею порядку. Особливості погашення та реалізації прав за облігаціями місцевих позик визначаються умовами їх розміщення.

Державні облигації України поділяються на облигації внутрішніх державних позик України, облигації зовнішніх державних позик України та цільові облигації внутрішніх державних позик України.

Державні облигації України можуть бути:

- довгострокові — понад п'ять років;
- середньострокові — від одного до п'яти років;
- короткострокові — до одного року.

Облигації внутрішніх державних позик України — державні цінні папери, що розміщуються виключно на внутрішньому фондовому ринку і підтверджують зобов'язання України щодо відшкодування пред'явникам цих облигацій їх номінальної вартості з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облигацій.

Цільові облигації внутрішніх державних позик України — облигації внутрішніх державних позик, емісія яких є джерелом фінансування дефіциту державного бюджету в обсягах, передбачених на цю мету законом про Державний бюджет України на відповідний рік, та в межах граничного розміру державного боргу.

Основним реквізитом цільових облигацій внутрішніх державних позик України є зазначення передбаченого законом про Державний бюджет України на відповідний рік на пряму використання залучених від розміщення таких облигацій коштів.

Кошти, залучені до Державного бюджету України від розміщення цільових облигацій внутрішніх державних позик України, використовуються виключно для фінансування державних або регіональних програм і проектів на умовах їх повернення в обсягах, передбачених на цю мету законом про Державний бюджет України на відповідний рік. Фінансування здійснюється відповідно до кредитних договорів, що укладаються між державою в особі Міністерства фінансів України та отримувачем коштів.

Облигації зовнішніх державних позик України - державні боргові цінні папери, що розміщуються на міжнародних фондових ринках і підтверджують зобов'язання України відшкодувати пред'явникам цих облигацій їх номінальну вартість з виплатою доходу відповідно до умов випуску облигацій.

Державні облигації України можуть бути іменними або на пред'явника.

Державні облигації України розміщуються у документарній або бездокументарній формі. Продаж облигацій внутрішніх державних позик

здійснюється в національній валюті, а облігацій зовнішніх державних позик України - у валюті запозичення.

Виплата доходів і погашення державних облігацій України здійснюються грошима або державними облігаціями України інших видів за згодою сторін.

Емісія державних облігацій України є частиною бюджетного процесу і не підлягає регулюванню Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Емісія державних облігацій України регулюється законом України про Державний бюджет України на відповідний рік, яким встановлюються граничні розміри державного зовнішнього та внутрішнього боргу.

Рішення про розміщення облігацій зовнішніх та внутрішніх державних позик України та умови їх випуску приймається згідно з Бюджетним кодексом України.

Національний банк України виконує операції з обслуговування державного боргу, пов'язані з розміщенням облігацій внутрішніх державних позик та цільових облігацій внутрішніх державних позик України, їх погашенням і виплатою доходів за ними, а також провадить депозитарну діяльність щодо цих цінних паперів. Порядок проведення операцій, пов'язаних з розміщенням цих облігацій, встановлюється Національним банком України за погодженням з Міністерством фінансів України. Особливості провадження депозитарної діяльності з державними облігаціями України визначаються Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку разом з Національним банком України.

Казначейське зобов'язання України - державний цінний папір, що розміщується виключно на добровільних засадах серед фізичних осіб, посвідчує факт заборгованості Державного бюджету України перед власником казначейського зобов'язання України, дає власнику право на отримання грошового доходу та погашається відповідно до умов розміщення казначейських зобов'язань України.

Обсяг емісії казначейських зобов'язань України у сукупності з емісією державних облігацій внутрішніх державних позик України не може перевищувати граничного обсягу внутрішнього державного боргу та обсягу пов'язаних з обслуговуванням державного боргу видатків, визначених законом про Державний бюджет України на відповідний рік.

Емісія казначейських зобов'язань України є частиною бюджетного процесу і не підлягає регулюванню комісією з цінних паперів та фондового ринку.

По-перше, казначейські зобов'язання України можуть бути:

- довгострокові — понад п'ять років;
- середньострокові - від одного до п'яти років;
- короткострокові — до одного року.

По-друге, можуть бути іменними або на пред'явника.

По-третьє, розміщеними у документарній або бездокументарній формі.

У разі розміщення казначейських зобов'язань України у документарній формі видається сертифікат.

У сертифікаті казначейського зобов'язання України зазначаються вид цінного паперу, найменування і місцезнаходження емітента, сума платежу, дата виплати грошового доходу, дата погашення. Зазначення місця, в якому повинно бути здійснено погашення, дата і місце видачі казначейського зобов'язання України, серія та номер сертифіката казначейського зобов'язання України, підпис керівника емітента або іншої уповноваженої особи, засвідчений печаткою емітента. У сертифікаті іменного казначейського зобов'язання України також зазначається ім'я власника.

Рішення про розміщення казначейських зобов'язань України приймається згідно з Бюджетним кодексом України. У рішенні передбачаються умови розміщення та погашення казначейських зобов'язань України.

До іпотечних цінних паперів належать: іпотечні облігації, іпотечні сертифікати, заставні, сертифікати ФОН.

Іпотечними облігаціями є облігації, виконання зобов'язань емітента за якими забезпечене іпотечним покриттям. Такий вид облігацій засвідчує внесення грошових коштів її власником і підтверджує зобов'язання емітента відшкодувати йому номінальну вартість цієї облігації та грошового доходу в порядку, встановленому законодавством і проспектом емісії.

Особливістю таких облігацій є те, що зобов'язання емітента забезпечено іпотечним покриттям (іпотечними активами, а також іншими активами), яке відповідно до проспекту емісії та реєстру іпотечного покриття забезпечує виконання зобов'язань емітента іпотечних облігацій.

Відповідно до Закону України «Про іпотечні облігації» від 22.12.2005 № 3273-IV емітентом іпотечних облігацій може бути банк або небанківська фінансова установа.

12.2. Емісійні операції банків з цінними паперами

Емісійні операції банків - це діяльність банків з випуску власних цінних паперів і їх розміщення на ринку капіталу. Банки випускають цінні папери як з метою формування статутного капіталу, так і для нарощування зобов'язань шляхом тимчасового залучення ресурсів, які формують ресурсний потенціал для проведення активних операцій.

Перш, ніж прийняти рішення про випуск цінних паперів, доцільно розглянути цілі емісійної політики банків до яких належать:

- оформлення організаційно-правового статусу банку в якості акціонерного товариства і формування системи управління і контролю через володіння акціями;
- залучення додаткових фінансових ресурсів і формування оптимальної структури залучених ресурсів банку;
- вибір емісійних інструментів, тобто цінних паперів, які випускаються в обіг;
- форма випуску цінних паперів;
- методи розміщення цінних паперів (відкрите (публічне), яке здійснюється самостійно емітентом, чи за допомогою андеррайтера або закрите (приватне) шляхом пропозиції цінних паперів заздалегідь визначеному колу осіб;
- надання додаткових послуг клієнтам на основі випуску фондових інструментів;
- сек'юритизація активів;
- необхідність підтримки курсу цінних паперів власної емісії на вторинному ринку.

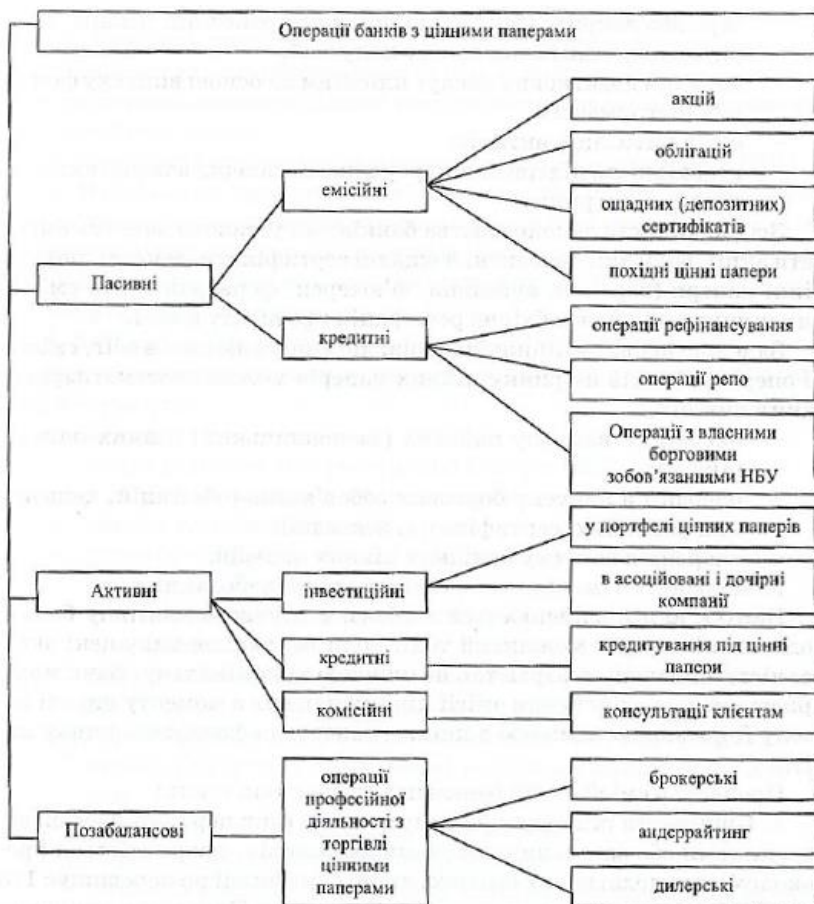

Рис. 12.1. Класифікація видів операційної діяльності банків з цінними паперами

- форма випуску цінних паперів;
- методи розміщення цінних паперів (відкрите (публічне), яке здійснюється самостійно емітентом, чи за допомогою андеррайтера або закрите (приватне) шляхом пропозиції цінних паперів заздалегідь визначеному колу осіб;
- надання додаткових послуг клієнтам на основі випуску фондових інструментів;
- сек'юритизація активів;
- необхідність підтримки курсу цінних паперів власної емісії на вторинному ринку.

Згідно чинного законодавства банківські установи можуть емітувати акції, облігації депозитні й ощадні сертифікати, векселі, похідні цінні папери (варанти, аукціони, ф'ючерси, форварди). Для емісійних цінних паперів необхідна реєстрація проспекту емісії.

Залежно від виду цінних паперів, що випускаються в обіг, емісійні операції банків на ринку цінних паперів можна систематизувати таким чином:

- операції з випуску пайових (засновницьких) цінних паперів (акцій);
- операції з випуску боргових зобов'язань (облігацій, депозитних (ощадних) сертифікатів, векселів);
- операції з випуску похідних цінних паперів.

Акції банків є іменними, простими і привілейованими.

Випуск акцій здійснюється в обсязі статутного капіталу банку, додатковий випуск можливий тоді, коли всі раніше випущені акції повністю оплачені за вартістю, не нижчою за номінальну. Банк може приступити до здійснення емісії цінних паперів з моменту видачі дозволу державною комісією з цінних паперів та фондового ринку капіталу.

Процедура емісії акцій банками включає такі етапи:

1. Прийняття рішення про випуск акцій (при первинній емісії засновниками або загальними зборами акціонерів, оформлюється протоколом; при додаткових емісіях, якщо сума емісії не перевищує 1/3 статутного капіталу банку - рішення приймає Правління акціонерного банку).

2. Державну реєстрацію випуску акцій та інформації (проспекту) про емісію. Згідно із законодавством України випуск акцій як відкритого, так і закритого акціонерного товариства має бути зареєстровано у Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР). Крім того, якщо акціонери об'єднуються в акціонерне товариство, емітент повинен також подати Державній комісії інформацію про емісію акцій. В інформацію включають: характеристику емітента; опис ділової активності емітента, засвідчений аудитором; дані про емісію акцій (обсяг емісії, що планується, вид і категорія акцій, можливі привілеї власників акцій, умови розповсюдження тощо); відомості про реєстратора та про депозитарій цінних паперів. При реєстрації випуску цінних паперів банку надається державний реєстраційний номер.

3. Реєстрація випуску цінних паперів і проспекта емісії в НБУ.

4. Публікацію проспекту. Емітент повинен опублікувати інформацію про емісію акціонерів в органах преси Верховної Ради України і Кабінету

Міністрів України та в офіційному виданні фондової біржі до початку передплати на акції (не пізніше як за 10 днів).

5. Організацію розміщення акцій.

6. Звіт про результати випуску акцій в ДКЦПФР та в НБУ.

Для одержання дозволу на випуск акцій банк подає до ДКЦПФР такі документи:

- заяву;
- копію рішення про реєстрацію банку в НБУ;
- нотаріально завірнену копію статуту;
- список усіх засновників;
- перелік відділень, філій, представництв банку, які здійснюють операції

з цінними паперами;

— копію платіжного доручення про сплату податку за реєстрацію проспекта емісії;

— інформацію про кадрове забезпечення емісійної діяльності банку та ін.

Звіт про підсумки емісії акцій має містити таку інформацію:

- строки (початок і закінчення) розповсюдження цінних паперів;
- фактична ціна реалізації цінних паперів;
- кількість реалізованих цінних паперів;

— розподіл коштів у статутному капіталі (номінальна вартість) та в основному капіталі (емісійні різниці).

Звіт підписує керівник банку і затверджує незалежна аудиторська фірма.

Основні моменти, пов'язані з емісією, обігом та ліквідацією таких цінних паперів, як акції полягають в наступному:

по-перше, акцію можна назвати інструментом власності. Ті майнові та немайнові права, що їх надає акціонеру акція, дає змогу віднести її до пайових цінних паперів, тобто до цінних паперів, які засвідчують участь у статутному капіталі.

по-друге, номінальна вартість кожної акції дорівнює вартості частки у статутному капіталі (фонді) АТ. Як уже зазначалося, статутний капітал (фонд) АТ розділений на певну кількість рівних часток (інакше кажучи - певна кількість акцій однакової номінальної вартості).

Але у загальному випадку номінальна вартість акції не збігається з її реальною вартістю, скажемо більше — розмір номінальної вартості для простих акцій не має будь-якого істотного значення. Від номінальної вартості акції не залежить сума стримуваних дивідендів, вона не відображає того, яка

вартість майна може бути отримана під час ліквідації товариства. І сума дивідендів, і вартість отриманого кожним акціонером під час ліквідації товариства майна прямо залежить від розміру частки (в процентному вираженні) статутного капіталу (фонду), яка відповідає загальній номінальній вартості належних цьому акціонеру акцій. Номінальна вартість може служити лише орієнтиром (основою) для встановлення інших цін.

Так, розрізняють:

емісійну ціну - ціну, за якою акцію продають на первинному ринку (на етапі емісії (розміщенню)). Ця ціна не може бути нижче за номінальну вартість, а різниця між емісійною ціною акції та її номінальною вартістю трактується емітентом як емісійний дохід;

курсону (ринкову) ціну - ціну, за якою акцію продають і купують на вторинному ринку цінних паперів. Ця ціна може бути як вище, так і нижче за номінальну вартість та залежить від різних факторів (приміром, від прибутковості цінного папера);

балансову вартість — вартість чистих активів (розмір власного капіталу) емітента, які припадають на одну просту акцію;

ліквідаційну вартість - вартість майна, яка припадає на одну просту акцію під час ліквідації АТ.

по-третє, за акцією акціонер отримує (в усякому разі повинен отримувати) доходи. Можна виділити такі види доходів:

— дивіденди, які є частиною прибутку АТ. Дивіденди розподіляють у порядку, встановленому установчими документами товариства, на загальних зборах акціонерів, за результатами фінансового року. Сума дивідендів, що їх виплачують кожному акціонерові, залежить від кількості та виду належних йому акцій. У випадку якщо дивіденди не виплачують, а реінвестують, акціонер отримує дохід у вигляді приросту вартості належної йому частки у статутному капіталі (фонді) товариства;

— дохід від відшкодування збитків акціонера під час реорганізації АТ;

— дохід від продажу акції на вторинному ринку цінних паперів. Якщо ціна покупки акції була нижче за ціну продажу, акціонер отримує прибуток, якщо навпаки — несе збитки;

— дохід від отримання у власність коштів (іншого майна), що залишилися після ліквідації АТ, який припадає на акцію. Якщо сума коштів (вартість майна) перевищує ціну покупки акції, акціонер отримує прибуток, якщо навпаки - несе збитки.

по-четверте, акціонер може мати у власності різну кількість акцій одного емітента (пакет акцій). Облік у акціонера здебільшого залежить від того, якою часткою статутного капіталу (фонду) емітента володіє такий акціонер.

Банки, строк діяльності яких становить не менше одного року, можуть залучати кошти юридичних осіб, як резидентів, так і нерезидентів у грошовій формі, як в національній, так і в іноземній валюті (ВКВ) на умовах субординованого боргу у вигляді позик, кредитів, депозитів шляхом випуску банком облігацій (про що укладається договір про залучення коштів шляхом випуску облігацій).

Згідно Інструкції № 368 облігації, емітовані банком-боржником на умовах субординованого боргу, є цінними паперами, що засвідчують внесення їх власником грошових коштів на визначений період часу, на певних умовах і підтверджують зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цих цінних паперів в передбачений умовами випуску строк з виплатою фіксованого процента, з урахуванням установлених вимог щодо залучення коштів на умовах субординованого боргу.

Мінімальна сума залучених коштів на умовах субординованого боргу шляхом випуску облігацій становить 100 тис. грн. із щорічним зменшенням на 20% від їх первинної вартості.

Облігації мають випускатися у бездокументарній формі та бути іменними, строковими і процентними та з обмеженим колом обігу (розміщення облігацій шляхом закритого продажу). Такі облігації мають обслуговуватися в одному з депозитаріїв Національної депозитарної системи. Якщо в умовах випуску облігацій містяться погашення емітентом, то Дозвіл не надається.

За закритим продажем розміщення та обіг облігацій здійснюються між юридичними особами, перелік яких заздалегідь визначено банком-боржником у рішенні про випуск облігацій. Облігації випускаються під певний договірний процент та на визначений строк, але не менше ніж п'ять років. Облігації на умовах субординованого боргу не можуть бути дисконтними.

Юридичні особи придбавають облігації за рахунок коштів, «що надходять у їх розпорядження після сплати податків та процентів за банківські кредити. Облігації сплачуються в гривнях, а у випадках, передбачених умовами їх випуску, - в іноземній валюті. Незалежно від виду

валюти, в якій проведено оплату облігацій, їх номінальну вартість виражають у гривнях.

Дохід за облігаціями виплачується відповідно до умов їх випуску.

Володіння облігацією, що випущена на умовах субординованого боргу, не дає права на участь в управлінні банком.

Облігації на умовах субординованого боргу підлягають обігу на вторинному ринку тільки в межах кола осіб, які заздалегідь визначені банком-боржником у рішенні про випуск облігацій.

Відомі вчені економісти акцентують увагу на тому, що залучення коштів шляхом емісії облігацій має для банку певні переваги порівняно:

1) з емісією акцій:

- проценти, які банки виплачують за зобов'язаннями, вираховуються з прибутку;

- боргові зобов'язання не надають їх власникам права голосу на зборах акціонерів;

2) з міжбанківським кредитом або залученням депозитів:

- ціна коштів, залучених у такий спосіб, значно менша;

- проценти за зобов'язаннями є фіксованими (вони зазначаються в умовах випуску), що при інфляції становить для банку-емітента значну вигоду;

- термін погашення облігації, як правило, вимірюється роками, тобто значно переважає строки за міжбанківськими кредитами або залученими депозитами;

- банк-емітент може не повертати кошти власникам облігацій, якщо останні по закінченні терміну обігу будуть конвертовані в акції банку.

Ощадний (депозитний) сертифікат — бортовий цінний папір, який підтверджує суму вкладу, внесеного в банку, і права (вкладника) власника сертифіката на одержання із закінченням встановленою строку суми вкладу та процентів, встановлених сертифікатом у банку, який його видав.

Ощадні сертифікати можуть розміщувати виключно банки за правилами, встановленими Положенням «Про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами» № 516 від 03 грудня 2003 р. Банк самостійно розробляє умови випуску сертифікатів в обіг і реєструє проспект емісії в ДКЦПФР.

Ощадні (депозитні) сертифікати:

- можуть бути іменними або на пред'явника;

- випускатися одноразово або серіями в документарній (сертифікати на пред'явника) або бездокументарній (іменні сертифікати) формі. Слід зазначити, що сертифікатами на пред'явника оформляються вклади (депозити) на строк понад 30 днів;

- мають номінальну вартість. Можуть бути номіновані як у національній, такі в іноземній валюті;

- розміщуються на певний строк. Строк обігу сертифікатів встановлюється від дати видачі сертифіката першому власнику до дати, з якої власник отримує право вимоги вкладу (депозиту) і передбачає дохід власника депозиту у вигляді процентів.

З ініціативи банку існує можливість розміщення:

— купонного ощадного (депозитного) сертифіката, який має окремі купони, на кожному з яких встановлено строк здійснення виплати «процентної плати» (можливо, вираженої в твердій сумі). Процедура виплати наступна: під час виплати власнику сертифіката нарахованих процентів банк має відривати відповідний купон;

— без купонного ощадного (депозитного) сертифіката (не має окремих відривних талонів, проценти за ним сплачуються наприкінці строку його обігу разом з поверненням суми вкладу (депозиту);

— процентного ощадного (депозитного) сертифіката, який випущений банком з певною процентною ставкою.

Виплата процентів і погашення ощадних (депозитних) сертифікатів відбуваються в тій валюті, в якій вони номіновані. Сертифікат може бути пред'явлений до погашення і раніше встановленого строку. В такому разі банк виплачує власнику сертифіката суму вкладу і проценти, які діють стосовно вкладів на вимогу, якщо умовами розміщення не встановлено інший розмір процентів. Сертифікат може перейти і до іншого власника. Це оформляється договором між особою, яка відступає права за сертифікатом і особою, яка придбаває ці права.

Банки мають забезпечити ведення журналу обліку виданих бланків ощадних (депозитних) сертифікатів такими основними реквізитами:

- кількість бланків сертифікатів, що надійшли з друку;
- дата видачі бланків ощадних (депозитних) сертифікатів вкладникам;
- кількість ощадних (депозитних) сертифікатів, виданих вкладникам (з переліком від номера до номера включно);
- дата погашення ощадних (депозитних) сертифікатів;

- кількість зіпсованих бланків сертифікатів (із зазначенням номерів);
- залишок бланків сертифікатів на звітну дату з обов'язковою перевіркою їх наявності в касі.

12.3. Формування, класифікація і характеристика портфеля цінних паперів банків

В Україні формується змішана модель організації фондового ринку, на якому банки займаються як інвестиційною, так і торговельною(професійною) діяльністю.

Банківський портфель цінних паперів - це сукупність усіх придбаних та отриманих банком цінних паперів, право на власність, користування та розпорядження якими належить банку та які згруповані за типами і призначенням. Портфель цінних паперів формується для одержання доходів у вигляді процентів, дивідендів, прибутків з перепродажу та інших прямих і непрямих доходів.

Л.О. Примостка вказуючи на значимість вкладення коштів у цінні папери, які за розмірами займають друге місце серед активних операцій банку виділила такі основні функції портфеля цінних паперів як: генерування доходів; диверсифікація портфеля активів, що має на меті зниження ризиків; підвищення ліквідності банку, зниження податкових виплат, можливість використання як застави; поліпшення фінансових показників діяльності банку, оскільки цінні папери в цілому мають вищу якість порівняно з іншими активами; забезпечення гнучкості портфеля активів, так як за рахунок цінних паперів можлива швидка реструктуризація балансу банку; стабілізація доходів банку незалежно від фаз ділового циклу; коли відсоткові ставки на ринку знижуються, дохідність цінних паперів зростає, і навпаки.

Банки формують портфелі цінних паперів для досягнення однієї з таких цілей як підтримання ліквідності, збільшення прибутковості, диверсифікація та сек'юритизація активів, зниження ризиковості активних операцій банку.

Вкладення банку у цінні папери класифікуються таким чином:

- торговий портфель цінних паперів;
- портфель цінних паперів на продаж;
- портфель цінних паперів, що утримуються до погашення;
- інвестиції в асоційовані та дочірні компанії.

Цінний папір відноситься до певного портфеля залежно від таких чинників:

наміри інвестора під час придбання, тривалість періоду та мета придбання;

характеристики цінного папера, такі як Ліквідність, дохідність та наявність активно діючого ринку;

фактичний період зберігання у портфелі банку.

Для обґрунтування рішення про належність цінного паперу до певного виду портфеля банк повинен розробити внутрішньобанківське положення і порядок документального оформлення і підтвердження оцінки цінних паперів, яке має містити:

умови та підстави віднесення цінного папера до відповідного портфеля з урахуванням наміру його придбання і можливості утримання;

порядок оцінки цінних паперів (у тому числі докладний перелік критеріїв, що є об'єктивними доказами зменшення корисності цінних паперів);

порядок оцінки ризику цінного папера (у тому числі порядок оцінки ризику емітента, наявності додаткового забезпечення та/або рейтингових оцінок);

опис методів визначення справедливої вартості відповідних цінних паперів, у тому числі критерії подібності цінних паперів;

опис методів розрахунку суми очікуваного відшкодування за цінними паперами в портфелях банку на продаж і до погашення, у тому числі критерії оцінки майбутніх грошових потоків;

порядок і критерії оцінки зменшення корисності інвестиціями в асоційовані та дочірні компанії.

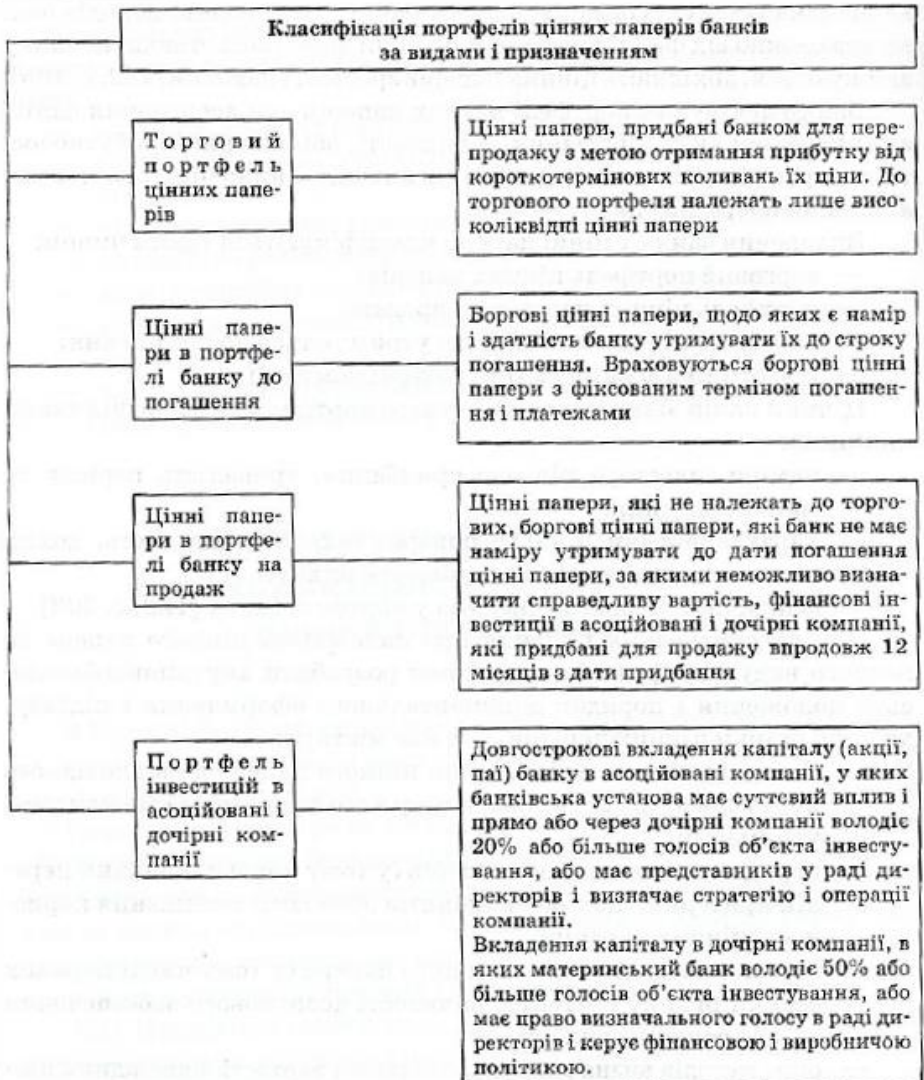

Рис. 12.2. Класифікація портфельів цінних паперів банків

У випадку зміни намірів щодо придбання і утримання цінних паперів, або їх ліквідності, дохідності, ринку, погіршення фінансового стану емітента, цінні папери можуть переводитися з одного портфеля до іншого.

Цінні папери з торгового портфеля можуть бути переведені до портфеля на продаж у разі зміни намірів та здатності банку утримувати боргові цінні папери для отримання прибутків від короткотермінових коливань їх ринкової ціни. Крім того, цінні папери з торгового портфеля на продаж, якщо неможливо достовірно визначити справедливу вартість таких цінних паперів.

Цінні папери з торгового портфеля можуть бути переведені до портфеля на продаж у разі зміни намірів та здатності банку утримувати боргові цінні папери для отримання прибутків від короткотермінових коливань їх ринкової ціни. Крім того, цінні папери з торгового портфеля обов'язково переводяться до портфеля на продаж, якщо неможливо достовірно визначити справедливу вартість таких цінних паперів.

Цінні папери з портфеля цінних паперів на продаж переводяться до торгового портфеля, якщо банк приймає рішення про отримання прибутку від короткотермінових коливань ринкових цін або дилерської маржі. Також за рішенням банку цінні папери з портфеля на продаж можуть бути переведені до портфеля до погашення.

Переведення цінних паперів з портфеля до погашення до портфеля на продаж можливе у тому разі, коли менеджмент банку має сумніви щодо доцільності утримання цінних паперів до настання строків погашення у зв'язку з:

- погіршенням кредитоспроможності емітента;
- зміною податкового законодавства;
- об'єднанням або ліквідацією банку;
- зміною законодавства та регулятивних вимог;
- зміною вимог до капіталу;
- підвищенням ризику цінних паперів.

Учені економісти акцентують увагу на важливості визначення типу портфеля цінних паперів під яким розуміють його інвестиційну характеристику, основу на відношення доходу і ризику. Важливою ознакою при класифікуванні типу портфеля є те, яким чином та за рахунок якого джерела цей дохід отримано: за рахунок зростання курсової вартості або за рахунок поточних виплат - дивідендів, процентів.

Узагальнюючи існуючі підходи до співвідношення ліквідності, дохідності і ризику доцільно виділити такі типи портфелів цінних паперів:

1. *Портфель зростання*, метою якого є приріст капіталу інвесторів.

2. *Портфель доходу*, який спрямований на одержання високих поточних процентних і дивідендних доходів.

3. *Збалансований портфель*, який спрямований на досягнення декількох цілей, таких як одержання доходу, підтримка ліквідності, обмеження ризику і який складається частково з об'єктів інвестицій із швидко зростаючою ринковою ціною, частково із високодохідних цінних паперів.

4. *Портфель ризикового капіталу* - складається із цінних паперів компаній агресивного типу і має не меті одержання надприбутків за рахунок придбання цінних паперів, які недооцінені на ринку.

5. *Змішаний портфель*, який об'єднує різні за характеристиками цінні папери з врахуванням як зростання, так і доходу інвестованого капіталу.

6. *Спеціалізований портфель*, в якому інвестиції в цінні папери об'єднуються не за загальним цільовим критерієм, а за частковими критеріями, такими як галузева чи територіальна належність, вид ризику тощо.

12.4. Порядок формування резерву під операції банків з цінними паперами

Для компенсації ризиків вкладень в цінні папери банки створюють спеціальний резерв за операціями з цінними паперами. Розрахунок резерву за операціями з цінними паперами здійснюється залежно від їх класифікації до відповідного портфеля та методу визначення балансової вартості.

Балансова вартість — вартість, за якою цінний папір обліковується в балансі. Для боргових цінних паперів - це вартість з урахуванням амортизації дисконту або премії та суми нарахованих процентів.

Дисконт — це різниця між вартістю погашення цінних паперів та їх собівартістю без урахування нарахованих під час придбання процентів, якщо собівартість нижча вартості погашення.

Премія — це перевищення собівартості цінних паперів над вартістю їх погашення без врахування нарахованих (накопичених) на час придбання процентів.

Цінні папери в торговому портфелі первісно оцінюються за справедливою вартістю.

Справедлива вартість — сума, за якою може бути здійснений обмін активу, або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, захищеними та незалежними сторонами.

Цінні папери, придбані в портфель банку на продаж та до погашення, первісно оцінюються за справедливою вартістю або за собівартістю.

Собівартість цінного папера - це ціна придбання цінного папера, включаючи комісійні винагороди, мито, податки, збори, обов'язкові платежі та інші витрати, що пов'язані з придбанням цінних паперів.

Для розрахунку та формування резерву банк зобов'язаний здійснювати перегляд цінних паперів, які класифіковані ним до портфеля на продаж і портфеля до погашення, не рідше одного разу на місяць з дати визнання їх на балансі. За результатами аналізу фінансового стану емітентів, поточної вартості цінних паперів, грошових потоків і доходів за цінними паперами, а також усієї наявної в розпорядженні банку інформації про обіг відповідних цінних паперів на фондовому ринку банк визначає нестандартні цінні папери, під які мають створюватися резерви.

Розрахунок та формування резерву під цінні папери банк зобов'язаний здійснювати щомісяця у повному обсязі незалежно від розміру його доходів за станом на перше число місяця, наступного за звітним, до встановленого строку подання оборотно-сальдового балансу.

Формування резерву здійснюється у валюті номіналу цінного папера.

Банк має право не формувати резерв під цінні папери, які емітовані центральними органами виконавчої влади та Національним банком, незалежно від того, до якого портфеля вони класифіковані, а також під вкладення в акції (частки) бірж, депозитаріїв, платіжних систем, кредитних бюро.

Розрахунок резерву за цінними паперами в портфелі банку на продаж здійснюється з урахуванням виду цінного папера (боргові цінні папери, акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком) і методу визначення його балансової вартості (собівартості або справедливої вартості).

Для розрахунку резерву за цінними паперами в портфелі банку на продаж за справедливую вартість цінного папера береться вартість, що визначена за його котирувальною ціною покупця (ціною bid) за даними оприлюднених котирувань цінних паперів на фондових біржах за станом на час закриття останнього біржового дня звітного місяця. У разі відсутності таких котирувань на зазначену дату справедлива вартість цінного папера

визначається за його останнім біржовим курсом, що визначений за результатами біржових торгів, які відбулися протягом останніх 10 робочих днів звітного місяця.

За цінними паперами, справедлива вартість яких визначена банком за даними оприлюднених котирувань і за яким є ризик цінного папера, резерв формується на суму накопиченої за такими цінними паперами уцінки на дату розрахунку резерву.

Під час розрахунку резерву слід дотримуватися такої послідовності дій:

- визначається поточна справедлива вартість цінного папера за даними оприлюднених котирувань цінних паперів на фондових біржах;
- здійснюється в разі потреби нарахування відсотків, амортизація дисконту/премії, нарахування дивідендів;
- розраховується різниця між поточною справедливою вартістю і балансовою вартістю та здійснюється переоцінка цінних паперів та величини такої різниці;
- здійснюється перегляд усієї доступної інформації про цінний папір та його емітента з метою виявлення ризику цінного папера та робиться відповідний висновок про наявність чи відсутність ризику або про відновлення корисності цінного папера.

У разі наявності ризику цінного папера створюється резерв на суму накопиченої за таким цінним папером уцінки на дату розрахунку резерву.

За відсутності ризику цінного папера резерв за таким цінним папером не формується.

За цінними паперами, за даними котирувань на фондових біржах справедлива вартість яких не може бути визначена банком та за якими є ризик цінного папера, резерв формується на суму перевищення балансової вартості цінного папера над сумою очікуваного відшкодування з урахуванням поточної ринкової ставки дохідності та ризику цінного папера.

Для розрахунку суми очікуваного відшкодування за акціями та іншими цінними паперами з нефіксованим прибутком використовується значення ставки KIACR у відсотках річних.

Для розрахунку суми очікуваного відшкодування за борговими цінними паперами значення ставки KIACR у відсотках річних трансформується в значення ставки KIACR у відсотках щоденних відповідно до такої формули:

$$KIACR_{\text{день}} = \sqrt[365]{(100\% + KIACR_{\text{РІК}})} - 100\%, \quad (12.1)$$

де $KIACR_{\text{день}}$ - поточна ринкова ставка дохідності (у відсотках щоденних);

$KIACR_{\text{рік}}$ - поточна ринкова ставка дохідності (у відсотках річних);

365 - кількість календарних днів у році. Для високосного року до розрахунку умовно береться 365 днів.

Для акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком, справедлива вартість яких не може бути визначена банком за оприлюдненими котируваннями та за якими є ризик цінного папера, сума очікуваного відшкодування визначається як потенційний дохід інвестора від володіння цінним папером, зважений на показник безризиковості цінного папера та дисконтований на п'ять років з періодом дисконтування один рік під поточну ринкову ставку дохідності найтривалішого строку, і розраховується за такою формулою:

$$OB_1 = \sum_{t=1}^n \frac{D_t \times (1 - \text{Прцп}n)}{(1 + d)^t}, \quad (12.2)$$

де OB_1 - сума очікуваного відшкодування за акціями та іншими цінними паперами з нефіксованим прибутком у портфелі банку на продаж;

D_t — потенційний дохід інвестора від володіння цінним папером. Частка інвестора в капіталі емітента враховується в останній період дисконтування. У разі отримання від'ємного значення показника D або відсутності інформації про емітента до розрахунку береться нуль;

Прцп - показник ризику цінного папера;

d - поточна ринкова ставка дохідності (у відсотках річних);

l - порядковий номер періоду дисконтування (рік);

n - загальна кількість періодів дисконтування.

Для боргових цінних паперів за якими є ризик цінного папера, сума очікуваного відшкодування визначається як сума оцінених величин майбутніх грошових потоків за цінним папером, зважених на показник безризиковості цінного папера та дисконтованих на відповідну за строком поточну ринкову ставку дохідності, і розраховується за такою формулою:

$$OB_2 = \sum_{t=1}^n \frac{\text{Потік}_t \times (1 - \text{Прцп}n)}{(1 + d)^t} \quad 12.3$$

де OB_2 - сума очікуваного відшкодування за борговими цінними паперами в портфелі банку на продаж;

Потік_t - оцінена величина майбутнього грошового потоку за цінним папером, який припадає на період I ;

Прцп - показник ризику цінного папера;

d - поточна ринкова ставка дохідності (у відсотках щоденних);

t - кількість днів з часу розрахунку резерву до дати виникнення майбутнього грошового потоку;

p - загальна залишкова кількість днів дії фінансового інструменту з дня розрахунку резерву.

Під час розрахунку резерву за борговими цінними паперами, акціями та іншими цінними паперами з нефіксованим прибутком, справедлива вартість яких не може бути визначена банком за оприлюдненими котируваннями, слід дотримуватися такої послідовності дій:

- здійснюється в разі потреби нарахування процентів, амортизація дисконту / премії, нарахування дивідендів;

- здійснюється перегляд усієї доступної інформації про цінний папір та його емітента з метою виявлення ризику цінного папера та робиться відповідний висновок про наявність чи відсутність ризику або про відновлення корисності цінного папера.

У разі відсутності ризику цінного папера резерв за таким папером не формується.

Під час розрахунку резерву за акціями та іншими цінними паперами з нефіксованим прибутком, що обліковуються банком за собівартістю, слід дотримуватися такої послідовності дій:

- у разі потреби проводиться нарахування дивідендів;

- здійснюється перегляд усієї доступної інформації про цінний папір та його емітента з метою виявлення ризику цінного папера та робиться відповідний висновок про наявність чи відсутність ризику або про відновлення корисності цінного папера.

У разі наявності ризику цінного папера розраховується сума очікуваного відшкодування цінного папера за формулою 12.2 і формується резерв на різницю між балансовою вартістю такого цінного папера і розрахованою сумою очікуваного відшкодування.

У разі відсутності ризику цінного папера резерв за таким цінним папером не формується.

Розрахункова величина резерву за цінними паперами в портфелі банку до погашення визначається як сума оцінених величин майбутніх грошових

потоків за цінним папером, зважених на показник безризиковості цінного папера та дисконтованих на ефективну ставку відсотка цього цінного папера, і розраховується за такою формулою:

$$OB_3 = \sum_{i=1}^n \frac{Потік_i \times (1 - Прпц)}{(1 + d)^t} \quad (12.4)$$

де OB_3 - сума очікуваного відшкодування за цінними паперами в портфелі банку до погашення;

Потік_t — оцінена величина майбутнього грошового потоку за цінним папером, який припадає на період t ;

Прпц - показник ризику цінного папера;

d — ефективна ставка відсотка за цінним папером (значення, що відповідає тривалості періоду дисконтування). Ефективною ставкою відсотка для цінних паперів із фіксованою ставкою є ефективна ставка відсотка, що була визначена під час їх первісного визнання; ефективною ставкою відсотка для цінних паперів із плаваючою (змінною) ставкою відсотка є ефективна ставка відсотка, що була визначена під час останньої зміни номінальної ставки;

t - порядковий номер періоду дисконтування (день, місяць, квартал, рік відповідно до обраного банком методу визнання доходу);

n — загальна залишкова кількість періодів дисконтування з дня розрахунку резерву.

Під час розрахунку суми очікуваного відшкодування за цінним папером слід дотримуватися такої послідовності дій:

- визначається залишковий строк дії цінного папера. Залишковий строк дії цінного папера може відрізнятися від строку, що передбачений умовами його випуску, у разі реструктуризації такого цінного папера та/ або затримки погашення номіналу цінного папера та/або відсотків за ним;

- оцінюються майбутні грошові потоки за цінним папером у розрізі часу їх виникнення. До оцінених майбутніх грошових потоків можуть уключатися будь-які платежі в погашення номіналу цінного папера та відсотків за ним. Разом з тим має об'єктивно оцінюватися період отримання коштів, особливо за цінними паперами тих емітентів, які допустили затримку платежів;

- здійснюється коригування (зменшення) оцінених майбутніх грошових потоків на показник ризику цінного папера шляхом зважування кожного

оціненого майбутнього грошового потоку окремо на показник безризиковості цінного папера;

- здійснюється розрахунок теперішньої (дисконтованої) вартості оцінених майбутніх грошових потоків шляхом дисконтування кожного потоку окремо на ефективну ставку відсотка для відповідного періоду. Якщо строк виникнення оціненого майбутнього грошового потоку не відповідає періоду, для якого була розрахована ефективна ставка відсотка, здійснюється відповідна трансформація ставки;

- визначається сума дисконтованих майбутніх грошових потоків.

Ризик цінного папера — ризик, пов'язаний з вкладанням коштів у цінний папір, що проявляється у вигляді втрати економічної вигоди від утримання цінного папера та засвідчується наявністю принаймні однієї із нижчезазначених подій (об'єктивних доказів зменшення корисності), яка має вплив на очікування майбутніх грошових потоків за цінним папером:

- фінансові труднощі емітента; - висока ймовірність банкрутства;
- реорганізація емітента;
- зникнення активного ринку для цінних паперів через фінансові труднощі емітента; - розірвання договору внаслідок невиконання його умов;
- прострочення виплати відсотків чи основної суми;
- значне або тривале зменшення справедливої вартості акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком порівняно з їх собівартістю.

Значення показника ризику цінного папера визначається відповідно до класу емітента такого папера згідно з табл. 12.2.

Таблиця 12.2

Класи емітента цінних паперів

Клас емітента	Значення показника ризику цінного папера <i>Прцп</i>	Клас емітента	Відкориговане значення показника у разі наявності забезпечення	Відкориговане значення показника ризику цінного папера за операціями з векселями <i>(Прцп)</i>
Клас А	«0,0»	Клас А + забезпечення	«0,0»	«0,0»
Клас Б	«0,0»	Клас Б + забезпечення	«0,0»	«0,2»
Клас В	«0,2»	Клас В + забезпечення	«0,0»	«0,5»
Клас Г	«0,5»	Клас Г + забезпечення	«0,2»	«1,0»
Клас Д	«1,0»	Клас Д + забезпечення	«1,0»	«1,0»

Якщо емітент цінних паперів є одночасно позичальником банку, то значення показника ризику цінного папера не може бути більшим, ніж значення коефіцієнта резервування для заборгованості такого позичальника, яке визначено з урахуванням його фінансового стану та обслуговування боргу.

Якщо умовами емісії (випуску) цінних паперів передбачено додаткове забезпечення їх погашення у вигляді гарантій органів державної влади або через забезпечення емітентом якості іпотечного покриття за іпотечними облігаціями, то до розрахунку суми очікуваного відшкодування мають братися відкориговані значення показника ризику цінного папера.

Під час аналізу операцій з векселями для визначення показника ризику цінного папера банк може оцінювати або векселедавця, або будь-яке зобов'язання за векселем.

Значення показника ризику цінних паперів, що емітовані центральними органами виконавчої влади та Національним банком, установлюються на рівні «0,0».

Значення показника ризику облігацій місцевих позик установлюється на рівні «0,2».

Значення показника ризику цінного папера встановлюється на рівні «1,0» незалежно від класу емітента: за борговими цінними паперами, за якими є затримка погашення номіналу або відсотків понад сім календарних днів; за всіма борговими цінними паперами одного емітента, якщо щонайменше за одним із випусків (або видів) цінних паперів цього емітента є затримка погашення номіналу або відсотків понад 30 днів; за цінними паперами, які банк отримав шляхом переоформлення будь-якої заборгованості.

Клас емітентів цінних паперів визначається за результатами оцінки фінансового стану емітента з урахуванням нижчезазначених факторів, які представлені в табл. 12.3.

Таблиця 12.3

Визначення класу емітента цінних паперів

Клас емітентів	Характеристика емітентів
Клас «А»	Емітенти, стосовно яких немає жодних сумнівів щодо своєчасності та повноти погашення боргових цінних паперів і сплати відсотків за

	ними, а також щодо отримання стабільних доходів за акціями та іншими цінними паперами з нефіксованим прибутком: - не менше п'яти років з часу державної реєстрації емітента; - не менше одного року з часу останньої структурної реорганізації, змін у складі керівництва емітента; - наявність лише позитивних аудиторських висновків за останні три роки діяльності; - відсутність фактів несплати чи несвочасної сплати нарахованих відсотків за борговими зобов'язаннями та користування кредитами; - прибуткова діяльність протягом останніх трьох років; - розмір власного капіталу перевищує розмір статутного капіталу та резервного фонду.
Клас «Б»	Емітенти, стосовно яких немає офіційних претензій щодо їх спроможності своєчасно та повністю погашати боргові цінні папери, сплачувати стабільні доходи за акціями та іншими цінними паперами з нефіксованим прибутком на час їх класифікації, однак, певні внутрішні (передбачена реорганізація, зміна профілю діяльності, регіону роботи тощо) або зовнішні факти(загальний стан сфери основної діяльності тощо) не дають змоги віднести їх до вищого класу: - не менше трьох років з часу державної реєстрації емітента; - не менше одного року з часу останньої структурної реорганізації, змін у складі керівництва емітента; - наявність лише позитивних аудиторських висновків за попередній рік діяльності; - відсутність фактів несплати чи несвочасної сплати нарахованих відсотків за борговими зобов'язаннями; - прибуткова діяльність за попередній фінансовий рік, але рівень прибутку порівняно з минулими роками зменшується; - розмір власного капіталу перевищує розмір статутного капіталу.
Клас «В»	Стосовно яких є претензії щодо своєчасного та повного погашення боргових цінних паперів, затримки сплати відсотків, а також значного скорочення рівня дохідності за акціями та іншими цінними паперами з нефіксованим прибутком: - менше трьох років з часу державної реєстрації емітента; - менше одного року а часу останньої структурної реорганізації, змін у складі керівництва емітента; - наявність лише позитивних аудиторських висновків за останній рік

	діяльності; - наявність фактів періодичного затримання сплати відсотків за борговими зобов'язаннями або оголошених дивідендів; - розмір власного капіталу позитивний, але менший, ніж розмір статутного капіталу.
Клас «Г»	Емітенти, які не в змозі в строк погасити боргові цінні папери, а також емітенти щодо яких банк не може розраховувати на повернення суми внеску до статутного капіталу в разі їх реорганізації: - менше одного року з часу державної реєстрації емітента, останньої структурної реорганізації, змін у складі керівництва емітента; - наявність частково негативного (або негативного) аудиторського висновку або відсутність аудиторського висновку; - наявність фактів непогашення або несвоечасного погашення боргових цінних паперів; - наявність фактів несплати або несвоечасної сплати нарахованих відсотків за борговими зобов'язаннями; - збиткова діяльність за попередній рік, негативні фінансові результати поточного року; - нестабільна динаміка показників на квартальні дати, значення показників погіршуються; - чітка тенденція до від'ємного розміру власного капіталу на звітні дати.
Клас «Д»	Емітенти, інвестування яких надалі є неприпустимим, а придбані боргові цінні папери практично неможливо погасити на час проведення їх класифікації (однак, можна буде погасити за рішенням суду або після санації), а також ті емітенти акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком, за якими банк може не лише не повернути свою частку в статутному капіталі, а й бути правонаступником деяких боргових зобов'язань менше одного року з часу державної реєстрації емітента, останньої структурної реорганізації, змін у складі керівництва емітента; наявність негативного аудиторського висновку або відсутність аудиторського висновку; наявність фактів непогашення або несвоечасного погашення боргових цінних паперів; наявність фактів несплати або несвоечасної сплати нарахованих відсотків за борговими зобов'язаннями;

	збиткова діяльність протягом останніх трьох років, негативні фінансові результати протягом поточного року; емітента визнано банкрутом або щодо нього порушено справу про банкрутство.
--	---

12.5. Операції професійної діяльності банків з торгівлі цінними паперами

Банки можуть займатися професійною діяльністю на фондовому ринку, яка являє собою діяльність торговців цінними паперами, а також банків з надання фінансових та інших послуг у сфері розміщення та обігу цінних паперів, обліку прав за цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів. Автори підручника «Банківські операції» представляють класифікацію посередницьких (комісійних, клієнтських) операцій банків з цінними паперами, до яких відносять: андеррайтинг, трастові операції, консультаційні операції, професійну депозитарну діяльність, яка включає: діяльність із ведення реєстру власників іменних цінних паперів, депози. тарну діяльність зберігача, розрахунково-клірингову діяльність за угодами щодо цінних паперів.

У відповідності до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» (ст. 17) до професійної діяльності на фондовому ринку належала:

- діяльність з торгівлі цінними паперами (брокерська діяльність, дилерська діяльність, андеррайтинг, діяльність з управління цінними паперами);
- депозитарна діяльність;
- діяльність з управління активами інституційних інвесторів;
- діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку.

Брокерська діяльність — укладання торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів (зокрема договорів комісії, доручення) щодо цінних паперів від свого імені (від імені іншої особи) за дорученням і за рахунок іншої особи. Брокерську діяльність ще називають комісійною діяльністю по цінних паперах.

Дилерська діяльність — укладання торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів щодо цінних паперів від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу. Дилерська діяльність називається комерційною діяльністю по цінних паперах.

Договори на здійснення комісійної діяльності по цінних паперах (крім цифрової нумерації мають додаткову літеру «К») можуть укладатися як договори на виконання разового замовлення або договори на обслуговування протягом певного періоду:

- договір на виконання разового замовлення укладається торговцем та клієнтом і передбачає виконання операції певного виду з конкретними цінними паперами;

- договір на обслуговування передбачає, що торговець протягом певного строку виконуватиме разові замовлення клієнта. Разове замовлення повинне містити доручення клієнта надати послугу певного виду та виконати певну операцію з конкретними цінними паперами. Таке замовлення складається клієнтом у письмовій формі, підписується ним (його уповноваженою особою), а в разі, якщо клієнтом є юридична особа, також засвідчується його печаткою;

- договори на здійснення комерційної діяльності по суті є договорами купівлі-продажу і зазначені договори крім цифрової нумерації мають містити додаткову літеру «Т»; договори комісії та доручення можуть бути укладені з торговцем як з метою діяти через організатора торгівлі, так і без такої мети.

Організаторами торгівлі є фондові біржі, що відповідають вимогам Закону про цінні папери. Фондові біржі створюють організаційні умови для укладання договорів з цінними паперами шляхом котирування цінних паперів на основі даних попиту і пропозицій, отриманих від учасників торгів на фондових біржах.

У торгах на фондовій біржі мають право брати участь члени фондової біржі та інші особи відповідно до законодавства. Торгівля на фондовій біржі здійснюється за правилами фондової біржі, які затверджує біржова рада та реєструє ДКЦПФР.

Правила кожної фондової біржі мають складатися з порядку:

- організації та проведення біржових торгів;
- лістингу та делістингу цінних паперів;
- допуску членів фондової біржі та інших осіб, визначених законодавством, до біржових торгів;
- котирування цінних паперів та оприлюднення їх біржового курсу. На фондових біржах, як правило, існують котирувальні листи кількох рівнів. Що вище рівень котирувального листа, то більшими є вимоги до цінних паперів щодо ринкової вартості емітента, біржових торгів, їх обсягу та середньої кількості угод за місяць не повинні бути

меншими, ніж встановлені біржею. До моменту включення цінного папера до котирувального листа зацікавлена особа повинна укласти з фондовою біржею договір про підтримання лістингу, предметом якого є порядок та обсяг інформації, що розкривається зацікавленою особою, та оплата нею послуг з включення та підтримання цінного папера в котирувальному листі фондової біржі;

- розкриття інформації про діяльність фондової біржі та її оприлюднення;
- розв'язання спорів між членами фондової біржі та іншими особами, які мають право брати участь у біржових торгах згідно із законодавством;
- здійснення контролю за дотриманням членами фондової біржі та іншими особами, які мають право брати участь у біржових торгах згідно із законодавством, правил фондової біржі;
- накладення санкцій за порушення правил фондової біржі.

На сьогодні найвідомішим організатором торгівлі в Україні є Асоціація «Перша Фондова Торговельна Система» (ПФТС), яка є «електронною» біржею цінних паперів України, охоплює усі найбільші регіони України, налічує 205 членів по всій Україні та підтримує роботу національної електронної системи торгівлі цінними паперами у режимі «реального часу».

Андеррайтинг — розміщення (підписка, продаж) цінних паперів торговцем цінними паперами за дорученням, від імені та за дорученням емітента.

У разі публічного розміщення цінних паперів андеррайтер може брати на себе зобов'язання за домовленістю з емітентом щодо гарантування продажу всіх цінних паперів емітента, що підлягають розміщенню, або їх частини. Якщо випуск цінних паперів публічно розміщується не в повному обсязі, андеррайтер може здійснити повний або частковий викуп нереалізованих цінних паперів за визначеною в договорі фіксованою ціною на засадах комерційного представництва відповідно до взятих на себе зобов'язань.

З метою організації публічного розміщення цінних паперів андеррайтери можуть укладати договори про спільну діяльність.

Згідно із Законом України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні депозитарна діяльність — це надання послуг щодо зберігання цінних паперів незалежно від форми їх випуску, відкриття та ведення рахунків у цінних паперах,

обслуговування операцій на цих рахунках (включаючи кліринг та розрахунки за угодами щодо цінних паперів) та обслуговування операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів.

Національна депозитарна система складається з двох рівнів, кожен з яких має права й обов'язки та відіграє визначену для них роль на ринку цінних паперів.

Верхній рівень — це Національний депозитарій України і депозитарії, що ведуть рахунки для зберігачів та здійснюють кліринг і розрахунки за угодами щодо цінних паперів;

Нижній рівень — це зберігачі, які ведуть рахунки власників цінних паперів та реєстратори власників іменних цінних паперів.

Національна депозитарна система представлена прямими і опосередкованими учасниками:

- прямі учасники - депозитарії, зберігачі, реєстратори власників іменних цінних паперів;
- опосередковані учасники - організатори торгівлі цінними паперами. Банки, торговці цінними паперами та емітенти.

Національний депозитарій створено для забезпечення функціонування єдиної системи депозитарного обліку у формі відкритого акціонерного товариства. До його компетенції, крім депозитарної діяльності, належать:

- стандартизація депозитарного обліку відповідно до міжнародних норм;
- стандартизація документообігу щодо операцій з цінними паперами і нумерація (кодифікація) цінних паперів, випущених в Україні, відповідно до міжнародних норм;
- встановлення відносин і налагодження постійної взаємодії з депозитарними установами інших країн.

Порядок здійснення грошових розрахунків за операціями з цінними паперами у Національній депозитарії встановлюється Національним банком України за погодженням з Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Депозитарій цінних паперів — юридична особа, яка провадить виключно депозитарну діяльність та може на підставі дозволу Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку здійснювати кліринг та розрахунки за угодами щодо цінних паперів (кліринговий депозитарій).

Зберігач — банк або торговець цінними паперами, який має дозвіл на зберігання та обслуговування обігу цінних паперів і операцій емітента з

цінними паперами на рахунках у цінних паперах як щодо тих цінних паперів, що належать йому, так і тих, які він зберігає згідно з договором про відкриття рахунку в цінних паперах; при цьому зберігач не може вести реєстр власників цінних паперів, щодо яких він здійснює угоди.

Реєстратор — юридична особа - суб'єкт підприємницької діяльності, який одержав у встановленому порядку дозвіл на ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (реєстр власників іменних цінних паперів - складений реєстратором на певну дату список власників іменних цінних паперів та номінальних утримувачів).

У разі одержання відповідного дозволу депозитарії та зберігачі можуть вести реєстри власників іменних цінних паперів. Ведення реєстрів власників іменних цінних паперів є виключною діяльністю суб'єктів підприємницької діяльності і не може поєднуватися з іншими видами діяльності, крім депозитарної.

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ БАНКІВСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

13.1. Організаційно-правові основи здійснення валютних операцій

13.2. Суть та класифікація валютних операцій банків

13.1. Організаційно-провові основи здійснення валютних операцій

Валютні операції здійснюються під контролем НБУ і регламентуються валютною політикою держави.

Валютна політика — це сукупність заходів, які здійснюються державою у сфері міжнародних валютних відносин відповідно до поточних та довгострокових цілей держави.

Основними складовими валютної політики є: валютне регулювання; валютний контроль; міжнародне валютне співробітництво та участь в міжнародних валютних фінансових організаціях.

Валютне регулювання - це регламентація державою валютних розрахунків та порядку проведення валютних операцій. Основними методами валютного регулювання НБУ є валютні інтервенції, ревальвація та девальвація валют, дисконтна облікова ставка, управління валютними резервами з метою їх диверсифікації, валютні обмеження (обов'язковий продаж експортної виручки, дотримання банками відкритих валютних позицій), курсова політика.

Валютні операції здійснюються на валютних ринках.

Валютний ринок — це сукупність відносин щодо здійснення операцій купівлі-продажу іноземної валюти та цінних паперів в іноземній валюті, експортно-імпортних операцій між резидентами та нерезидентами, операцій з інвестування валютного капіталу і розміщення вільних валютних коштів.

З інституціонального погляду валютні ринки - це сукупність центральних і уповноважених банків, інвестиційних компаній, бірж, брокерських фірм, транснаціональних корпорацій, міжнародних валютно-кредитних і фінансових організацій.

З функціонального погляду валютні ринки забезпечують своєчасне здійснення міжнародних розрахунків, страхування від валютних ризиків, диверсифікацію валютних резервів.

На валютному ринку склалася система взаємовідносин між:

- центральними банками та іншими уповноваженими банками;
- між банками та їх клієнтами;
- між банками однієї держави;
- між банками різних держав;
- між центральними банками різних держав.

Суб'єктами валютного ринку виступають:

- Національний банк України;
- уповноважені банки, які отримали ліцензії на здійснення банківських операцій з іноземною валютою;
- уповноважені фінансово-кредитні установи, які отримали ліцензію НБУ на проведення операцій з іноземною валютою;
- валютні біржі.

Для здійснення валютних операцій НБУ надає уповноваженим банкам такі види ліцензій як: індивідуальна ліцензія, яка видається резидентам і нерезидентам для проведення одноразової валютної операції і генеральна ліцензія.

Банки Росії для проведення валютних операцій отримують внутрішні, розширені та генеральні ліцензії.

Для одержання валютної ліцензії банки України повинні подати в територіальне управління НБУ такі *документи*:

- заяву;
- копію статуту та банківську ліцензію;
- фінансово-економічну звітність за останній рік, а також останній акт аудиторської перевірки;
- економічне обґрунтування необхідності здійснення валютних операцій, з вказівкою їх видів і передбачуваного обсягу операцій;
- довідку про технічну готовність банку для проведення операцій з валютою;
- довідку про наявність кваліфікованого персоналу;
- довідку про організацію внутрішньобанківського контролю;
- письмове підтвердження трьох іноземних банків про згоду на встановлення кореспондентських відносин;
- інші документи.

13.2. Суть та класифікація валютних операцій банків

Валютні операції — це операції, які пов'язані з: 1) переходом права власності на валютні цінності, за винятком тих, що здійснюються між резидентами у валюті України; 2) використанням валютних цінностей у міжнародному обігу як засобу платежу з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності; 3) ввезенням, переказуванням і пересиланням по території України і за її межами валютних цінностей.

Відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання та валютного контролю» від 19.02.1993 р. № 15-93 до валютних цінностей зараховують:

- *валюту України* - грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках в банківських та інших фінансових установах на території України;
- *платіжні документи та інші цінні папери* (акції, облігації, купони до них, бони, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, ощадні книжки, інші (фінансові та банківські документи), виражені у валюті України;
- *іноземну валюту* - іноземні грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших фінансових установ за межами України;
- *платіжні документи та інші цінні папери* (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, інші фінансові та банківські документи), виражені в іноземній валюті або банківських металах;

- *банківські метали* — золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів.

У відповідності до Положення «Про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій» затвердженого постановою Правління НБУ від 17.07.2000р. № 275 уповноважені банки можуть здійснювати такі *види валютних операцій*:

- ведення валютних рахунків клієнтів;
- неторговельні валютні операції;
- операції за міжнародними торговельними рахунками; встановлення кореспондентських відносин з іноземними банками;
- операції з торгівлі іноземною валютою на внутрішньому валютному ринку на умовах ТОД, ТОМ і СПОТ;
- операції із залучення і розміщення валютних коштів на зовнішньому ринку, що здійснюються з нерезидентами України;
- валютні операції на міжнародних грошових ринках;
- операції з монетарними металами на внутрішньому ринку.

Класифікація валютних операцій наведена на рис. 13.1.

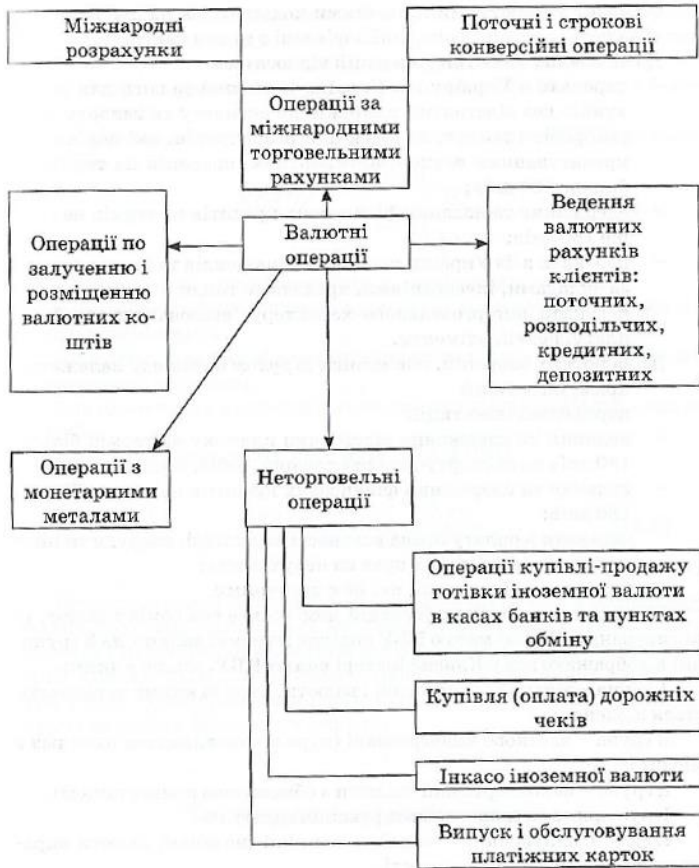

Рис. 13.1. Класифікація валютних операцій банків

Операції з валютними цінностями поділяються на два види: *поточні валютні операції* і *операції пов'язані з рухом капіталу*.

До *поточних* валютних операцій відносяться:

- перекази в Україну і із України іноземної валюти для розрахунків без відстрочки платежів по експорту та імпорту товарів, робіт і послуг, а також для розрахунків, які пов'язані з кредитуванням експортно-імпортних операцій на термін не більше 180 днів;
- одержання та надання фінансових кредитів на термін не більше 180 днів;

- перекази в/із України процентів, дивідендів та інших доходів за вкладками, інвестиціями, кредитами тощо;

- перекази неторговельного характеру, включаючи заробітну плату, пенсії, аліменти.

До валютних операцій, пов'язаних із рухом капіталу належать;

- прямі інвестиції;

- портфельні інвестиції;

- надання чи одержання відстрочки платежу на термін більше 180 днів по експорту-імпорту товарів, робіт, послуг;

- надання та одержання фінансових кредитів на термін більше 180 днів;

- перекази в оплату права власності на будівлі, споруди та інше майно, а також інших прав на нерухомість;

- інші валютні операції, які не є поточними.

Проведення валютних операцій неможливе без обміну валют, їх котирування. З цією метою НБУ поділяє іноземні валюти на 3 групи, які відображаються у Класифікаторі валют НБУ, згідно з яким:

1 група - вільно конвертовані і валюти, курс за якими встановлюється щоденно;

2 група - частково конвертовані (курс встановлюється один раз в місяць);

3 група - неконвертовані (валюти з обмеженою конвертацією).

Існує пряме та зворотне котирування валют.

Пряме котирування - вартість одиниці іноземної валюти виражається у національній вартості.

USD (база) / UAN (валюта котирування)=7,0500 (курс)

Зворотнє котирування - вартість одиниці національної валюти виражається в іноземній.

GBR (база) / USD (валюта котирування) = 1,3233 (курс).

Крос-курс - це співвідношення між двома валютами, виражене через третю (переважно через долар США).

Існує 3 правила встановлення крос-курсу:

По-перше, з прямим котируванням до долара США (долар є базою котирування).

Наприклад, потрібно розрахувати крос-курс євро (EURO) до франку (CHF):

$$EURO/CHF = \frac{USD/CHF}{USD/EURO} \quad (13.1)$$

По-друге, з прямим та зворотнім котируванням до USD.

В цьому разі для визначення крос-курсу доларові курси валют потрібно перемножити.

По-третє, зі зворотнім котируванням до долара США (долар є котирувальною валютою).

Для визначення крос-курсу доларові курси слід поділити один на другий.

Необхідно розрахувати крос-курс GER/EURO

$$\frac{GBR}{EURO} = \frac{GBR/USD}{EURO/USD} \quad (13.2)$$

Операції купівлі валюти з її одночасним продажем з метою одержання прибутку називається валютним арбітражем. Розрізняють часовий і просторовий валютний арбітраж. Часовий валютний арбітраж здійснюється для отримання прибутку від різниці в курсах валют у часі. Просторовий арбітраж ґрунтується на різниці валютних курсів на різних фінансових ринках.